

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА

Соціологічний факультет
Кафедра прикладної соціології та соціальних комунікацій
Рівень вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень) бакалавр
Спеціальність 054 Соціологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувачка кафедри

_____ / Ірина СОЛДАТЕНКО
підпис ім'я та прізвище

«___» ____ 2024 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ (ПРОЄКТ)

Благодир Наталії Юріївни

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи Традиційна маскулінність в умовах криз: кейс українського суспільства

керівник роботи канд. соц. наук, доцент Мурадян Олена Сергіївна

(ім'я, прізвище , науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від «___» _____ 2023 року
№ _____

2. Строк подання студентом роботи

3. Перелік питань, які потрібно розробити

1. Проаналізувати існуючі теоретичні підходи до визначення поняття «маскулінність» та обґрунтувати обраний підхід, в межах якого досліджуватимемо тему;
2. Проаналізувати й описати конструкт «традиційна маскулінність»;
3. Проаналізувати явище «кризи маскулінності» й підходи до його інтерпретації;

4. Розглянути й проаналізувати конструктивні й деструктивні сценарії виходу з кризи маскулінності;
5. Дослідити процес трансформації традиційної маскулінності та її сприйняття у суспільному просторі під впливом кризових подій: Євромайдану, пандемії COVID-19 та повномасштабної війни Росії проти України;
6. Провести власне якісне дослідження досвіду чоловіків, які були в офіційній або неофіційній відпустці по догляду за дитиною до 3 років: розробити гайд інтерв'ю, знайти та опитати респондентів, зробити транскрипти інтерв'ю;
7. Проаналізувати отримані результати дослідження, розробити на їхній основі класифікацію декретних практик чоловіків та «персону» для кожного типу;
8. На основі результатів власного дослідження запропонувати стратегію PR-проєкту, спрямованого на поширення конструктивних практик виходу чоловіків із кризи маскулінності шляхом утвердження альтернативних форм маскулінності.

4. План роботи

з/п	Назви етапів роботи
1.	Вибір теми роботи, її затвердження з науковим керівником. Ознайомлення із календарним графіком підготовки кваліфікаційної роботи, методичними рекомендаціями до написання та критеріями оцінювання.
2.	Складання плану кваліфікаційної роботи та його узгодження з науковим керівником
3.	Вивчення літературних джерел, матеріалів періодичних видань, інформації на Інтернет-ресурсах, збір і узагальнення інформації
4.	Написання розділів роботи та проміжний контроль
5.	Розділ 1 (постановка проблеми, теоретична база, огляд наукових джерел)
6.	Розділ 2 (аналіз контент-матеріалів у публічному доступі, практична дослідницька частина)
7.	Розділ 3 (проведення власного дослідження, аналіз його результатів, створення PR-проєкту)

8.	Повне завершення кваліфікаційної роботи та її оформлення відповідно до поставлених вимог, подання на відгук науковому керівнику
9.	Подання кваліфікаційної роботи на перевірку на відповідність вимогам академічної доброчесності
10.	Подання на рецензування
11.	Підготовка до захисту кваліфікаційної роботи: написання доповіді та підготовка ілюстративної презентації
12.	Подання кваліфікаційної роботи на кафедру та публічний захист перед екзаменаційною комісією.

5. Дата видачі завдання

Студент

 підпис

Наталія БЛАГОДИР

ім'я і прізвище

Керівник роботи

 підпис

Олена МУРАДЯН

ім'я і прізвище

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕРІ В. Н. КАРАЗІНА**

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра прикладної соціології та соціальних комунікацій

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи

на тему

**«ТРАДИЦІЙНА МАСКУЛІННІСТЬ В УМОВАХ КРИЗ: КЕЙС
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА»**

Виконала: студентка 4 курсу групи ССК-41
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 054 Соціологія
Благодир Наталія Юріївна

Керівник:
канд. соц. наук, доцент
Мурадян Олена Сергіївна

ЗМІСТ

ВСТУП	7
1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ МАСКУЛІННОСТІ	10
1.1 Теоретичні підходи до пояснення маскулінності	10
1.2 Концепція традиційної маскулінності	16
1.3 Криза маскулінності в сучасному суспільстві й сценарії виходу з неї ..	22
Висновки до розділу 1.	29
2 ТРАНСФОРМАЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ТРАДИЦІЙНУ МАСКУЛІННІСТЬ В УМОВАХ КРИЗ В УКРАЇНІ	31
2.1 Сприйняття й висвітлення маскулінності під час Революції Гідності ...	31
2.2 Вплив пандемії COVID-19 на уявлення про маскулінність	35
2.3 Повномасштабна війна та маскулінність	39
Висновки до розділу 2.	44
3 «ВІДПОВІДАЛЬНИЙ ТАТО» ЯК АЛЬТЕРНАТИВНА ФОРМА МАСКУЛІННОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА PR-ПРОЄКТ	46
3.1 Методологія дослідження трансформації маскулінності на прикладі чоловіків з досвідом перебування у декретній відпустці	46
3.2 Аналіз отриманих результатів	48
3.3 PR-стратегія просування теми відповідального татівства в українському суспільстві.....	56
Висновки до 3 розділу.	64
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ.....	75
Додаток А.....	75
Додаток Б	76
Додаток В.....	77
Додаток Г	78
Додаток Ґ	79
Додаток Д.....	80
Додаток Е	81

Додаток Є.....	82
Додаток Ж.....	83
Додаток З.....	84
Додаток И.....	87
Додаток І.....	88
Додаток Ї.....	94
Додаток Й.....	95
Додаток К.....	96

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасне українське суспільство переживає період значних трансформацій. Одним із ключових аспектів цих змін є переосмислення та переформування уявлень про маскулінність, що підважує традиційні концепції гендерних ролей. Євромайдан, пандемія COVID-19 та повномасштабна війна Росії проти України стали каталізаторами глибоких трансформацій в усіх сферах життя українського суспільства, включаючи гендерні ролі та уявлення про маскулінність і фемінність. Зокрема, ці події поставили під питання традиційні уявлення про маскулінність, пов'язані з силою, домінуванням та емоційною стриманістю. Тема стає популярною у ЗМІ та соцмережах: критикуються усталені канони традиційної маскулінності, з'являються статті про становище чоловіків та кризи, яку вони переживають через неможливість відповідати цим «вимогам».

Найголовніші питання щодо становища чоловіків у суспільстві пов'язані насамперед із тим, що обумовило наявну ситуацію та що робити з цим. Перший аспект розглядає чоловіків через призму сучасних суспільних відносин і змін у гендерному розподілі праці, що впливає на їхній світогляд, цінності, здоров'я та уявлення. Другий аспект підштовхує до аналізу традиційної маскулінності та її канонів, що спонукає чоловіків відповідати очікуванням суспільства про «справжнього чоловіка».

Але донедавна гендерні дослідження асоціювалися здебільшого зі становищем жінок у контексті соціально-економічного, політичного, культурного життя, натомість чоловікам і маскулінності приділялося значно менше уваги, незважаючи на те, що вивчення гендерних відносин та ієрархій між ними є основою гендерних досліджень. Тому для досягнення егалітарності в контексті взаємовідносин чоловіків і жінок варто досліджувати як фемінність, так і маскулінність і ті проблеми, з якими сьогодні стикаються чоловіки, особливо під час глибоких кризових етапів.

У зарубіжному та українському науковому полі існує ряд ґрунтовних праць, у яких досліджувався феномен маскулінності. Зокрема, варто відзначити праці Р. Коннелл, М. Кіммела, Дж. Херн, Ш. Берд, Дж. Мессершмідт та ін. В Україні ця проблематика залишається малодослідженою, хоча окремі аспекти розглядалися у працях Т. Марценюк, В. Агеєвої, Т. Бурейчак, О. Кісь, О. Петренко та ін. Однак специфіка трансформацій української маскулінності в умовах суспільних криз ще не була предметом ґрунтовного наукового аналізу та проблематикою, на яку спрямовувалися комунікативні технології її вирішення.

Об'єкт дослідження: традиційна маскулінність в українському суспільстві.

Предмет дослідження: трансформація традиційної маскулінності українських чоловіків під впливом суспільних криз (Євромайдану, пандемії COVID-19 та повномасштабної війни Росії проти України).

Мета: дослідити процеси і форми трансформації традиційної маскулінності в українському суспільстві в умовах криз та запропонувати ідею PR-проекту, спрямованого на утвердження альтернативних форм маскулінності й поширення конструктивних сценаріїв виходу чоловіків із кризи маскулінності.

Відповідно до поставленої мети були поставлені такі завдання:

1. проаналізувати існуючі теоретичні підходи до визначення поняття «маскулінність»;
2. проаналізувати й описати конструкт «традиційна маскулінність»;
3. проаналізувати явище «кризи маскулінності» й підходи до його інтерпретації;
4. розглянути й проаналізувати конструктивні й деструктивні сценарії виходу з кризи маскулінності;
5. дослідити процес трансформації традиційної маскулінності і її сприйняття у суспільному просторі під впливом подій Євромайдану, пандемії COVID-19 та повномасштабної війни Росії проти України;

6. провести власне якісне дослідження досвіду чоловіків, які були в офіційній або неофіційній відпустці по догляду за дитиною до 3 років;
7. на основі результатів власного дослідження запропонувати стратегію PR-проєкту, спрямованого на поширення конструктивних практик виходу чоловіків із кризи маскулінності шляхом утвердження альтернативних форм маскулінності.

Методи дослідження. Досягнення мети та реалізація завдань забезпечувалися за допомогою використання загальнонаукових та спеціальних методів: аналіз та синтез, історичний метод, аналіз документів та вторинний аналіз статистичних даних, категоріально-понятійний аналіз, описовий метод, метод узагальнення та вивчення літературних джерел, контент-аналіз тематичних медіа-матеріалів у вільному доступі. Для збору первинної соціологічної інформації застосовано метод глибинного наративного інтерв'ю. Для аналізу отриманих емпіричних даних використано метод класифікації та метод «персон».

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, 9 підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел (51 джерело), 15 додатків.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ МАСКУЛІННОСТІ

1.1 Теоретичні підходи до пояснення маскулінності

Соціологія маскулінності як окрема галузь соціологічного знання, покликана досліджувати чоловічі моделі поведінки, їхні ідентичності й соціальний досвід загалом, пройшла тривалий період становлення, а найінтенсивніший розвиток отримала вже в другій половині XX ст. Цей період для соціології маскулінності характеризується значним впливом низки теоретичних парадигм, зокрема психоаналізу, постмодернізму, структурного функціоналізму тощо. У результаті цього сьогодні спостерігається плюралістичність засад і теоретичних підходів до аналізу й дослідження концепту маскулінності.

У межах різних методологічних напрямів «маскулінність» не мала чіткого визначення, тому соціолог І. Кон виокремив три дефініції цього поняття:

1. маскулінність як аскрептивна категорія позначає певний елемент символічної культури конкретного суспільства, сукупність притаманних йому уявлень, вірувань і установок щодо суті того, ким є чоловік і якими рисами він володіє;
2. маскулінність як дескриптивна категорія позначає сукупність рис поведінки, психологічних особливостей, які властиві чоловікам на відміну від жінок;
3. маскулінність як прескриптивна категорія являє собою систему норм, які притаманні «справжньому» чоловіку, еталонному уявленню про нього [18].

З огляду на те, що стереотипні уявлення й соціальні норми, притаманні конкретному суспільству, не збігаються з соціальною дійсністю, у науковому дискурсі існують різні парадигми дослідження маскулінності, кожна з яких має власний дослідницький фокус. Концепт маскулінності розглядається з

двох точок зору: есенціалізм (біологічний детермінізм), який прирівнює маскулінність до статі як до об'єктивної природної дійсності, та соціальний або культурний конструктивізм, у межах якого маскулінність трактується як продукт суспільно-культурних норм і очікувань, водночас критикується пояснення цього явища виключно біологічними аспектами.

З іншого боку, соціологиня Рейвін Коннелл у праці «Маскулінності» [36] описує чотири стратегії характеризування маскуліного типу особистості: есенціалістську, позитивістську, нормативну та семіотичну. Перша представлена напрацюваннями психоаналітичної школи й спрямована на визначення рис, які утворюють «ядро маскулінності», тобто є природними й незмінними поведінковими паттернами чоловіків. У межах другої стратегії маскулінність розглядається як те, «ким чоловік є насправді», що ілюструється в етнографічних розвідках, де описують конкретну життєву модель чоловіків у певній культурі. Нормативна стратегія представлена теорією статевих ролей й виокремлює певний ідеал чи стандарт чоловічої поведінки, який має наслідуватися, водночас відхилення від цієї норми вважатиметься девіацією. Насамкінець, семіотична стратегія включає конструювання маскулінності в тісному зв'язку з іншими знаками, перш за все з концептом фемінності [36, с. 67-71]. Отож у нашій роботі пропонуємо проаналізувати три найпопулярніші підходи, у межах яких трактують маскулінність: біологічно-еволюційний, психоаналітичний та соціально-конструктивістський.

У межах біологічно-еволюційного підходу маскулінність пояснюють як комплекс природних рис, якими чоловіки (самці) відрізняються від жінок (самок). Цей підхід історично виник раніше, ніж інші, а у зв'язку з тодішнім розвитком природничих наук тривалий час домінував. Біологічне тлумачення маскулінності протягом багатьох років ґрунтувалося на роботах Ч. Дарвіна, який обґрунтовував високий рівень агресії та інтелекту чоловіків фізіологічними властивостями їхнього організму. Зокрема, значну роль відводили функціонуванню гормональної та ендокринних систем чоловіків і жінок. Стверджувалося, що тестостерон впливає на схильність до насильства,

конкуренції, а естроген обумовлює чутливість й емоційність жінок. Пізніше маскулінність і фемінність розглядали як «біограми», генетично й природньо детерміновані поведінкові стратегії чоловіків і жінок відповідно [48]. У межах цього підходу також досліджувався вплив відмінностей функціонування правої та лівої півкуль головного мозку на здібності чоловіків і жінок. Наприклад, С. Голдберг доводив, що у чоловіків головною є ліва півкуля (перевага раціонального мислення), а у жінок – права (емоційність і креативність) [42]. Згідно з біологічною репрезентацією, маскулінність трактувалася як домінуюча поведінкова стратегія, яка передбачає агресивність, прагнення до домінування і зовнішню (соціальну) діяльність, водночас фемінність визначалася як вторинна стратегія, що включає пасивність, високий рівень конформності, підпорядкування й турботу про інших. Виходячи з цих тверджень, маскулінність пов'язувалася з ризиком і експериментами, а фемінність — із захищеністю і ретельністю.

Зараз же, попри деякі доведені аргументи, які стосуються впливу гормонів на соціальну поведінку, ця парадигма здебільшого вважається редукціоністською та сексистською через зведення гендерних особливостей виключно до статевих і фокусування на біологічному імперативі, за допомогою чого виправдовують і обґрунтовують факт гендерної нерівності.

На відміну від біологічного підходу, психоаналітичний постулює ідею формування особливостей чоловічої поведінки в процесі розвитку індивіда під впливом взаємодії з батьками ще з раннього віку. Таким чином, представники цього підходу, зокрема З. Фройд, К. Г. Юнг, Ж. Лакан, розкривають універсальні особливості чоловіків із одного боку, а з іншого — досліджують стадії формування характеру чоловіків. Згідно з класичним психоаналізом З. Фрейда людина проходить декілька етапів психосексуального розвитку: оральну, анальну, фалічну, латентну й генітальну. На правильність переходу з однієї стадії на іншу впливає сексуальна енергія, спрямована до протилежної статі— лібідо. На третій стадії хлопчики усвідомлюють свої природні фізіологічні відмінності від матері, що є доволі травматичним і

супроводжується страхом покарання у вигляді кастрації з боку батька через любов сина до матері, тобто так званий Едипів комплекс. З огляду на це хлопчики починають формувати протилежну до материнської ідентичність, засвоюючи певні аспекти узагальненої ролі чоловіків. Цей процес може супроводжуватися деструктивними реакціями: мізогінією, емоційною відчуженістю від матері тощо, що з часом проєктується й на інших жінок.

Психоаналітичний підхід не обмежився вищезазначеними ідеями, зокрема, розвинувся феміністський психоаналіз, у межах якого Н. Чодоров і Д. Діннерштайн акцентували на викривленому патріархальному впливі на чоловіків та значенні ролі матері в ранній період життя дитини, коли батько здебільшого майже не залучений. У чоловіків виникає страх перед матір'ю, через що пізніше вони уникають взаємин із жінками, щоб не стати знову залежними від них [35, с.182-185]. Д. Діннерштайн наголошує на «подвійному батьківстві» як методі вирішення такої проблеми, підкреслюючи важливість відповідальності обох батьків за виховання дітей [40].

Психоаналітичний підхід продемонстрував, що ідентичність чоловіків не є монолітною і стійкою, а її компоненти часто суперечливі. Цей підхід також вплинув на вивчення маскулінної ідентифікації та факторів, що призводять до чоловічих розладів психосексуального характеру. Але попри ці переваги, сучасні суспільствознавці висловлюють скептичне ставлення до психоаналізу через метафоричність понять, якими апелюють його представники, та через неможливість статистичної перевірки їхніх висновків. Маскулінність тут нерідко ототожнюють із сексуальністю, що значно спрощує значення цього поняття.

Наступний, соціально-конструктивістський, підхід нині є найвпливовішим у гендерній теорії і на відміну від попередніх трактує маскулінність як історично-культурний продукт і результат включення чоловіків у соціальні відносини. Згідно з конструктивістським підходом, який ґрунтується на працях Т. Лукмана, П. Бергера, Е. Гофмана, суспільство загалом й індивіди зокрема самі вкладають зміст у предмети та явища

навколишнього світу, конструюють їх. Таким чином, конструкт маскулінності є одночасно об'єктивним, адже сприймається як даність, і суб'єктивним, адже конструюється індивідом, виходячи з його індивідуального сприйняття й досвіду. Відповідно до теорії «роблення гендеру» К. Веста і Д. Зіммермана, гендер — це продукт взаємовідносин індивідів у соціумі, що не є тотожним до поняття статі (класифікація за біологічними ознаками від народження) чи категорії приналежності за ознакою статі, тобто соціальної приналежності. Як стверджують учені, «гендер не є ні сукупністю особистісних психологічних характеристик, ні роллю, а є продуктом особливого роду соціального діяння» [50, с. 45].

Звідси формується декілька основних засад розуміння маскулінності з позицій соціально-конструктивістського підходу:

1. маскулінність як соціальний конструкт є культурно варіативною;
2. маскулінність не є стійкою і піддається змінам у кожній конкретній культурі відповідно до її історичного розвитку, а тому визначення цього поняття також змінюється з часом і не є універсальним для всіх культур;
3. маскулінності притаманний релятивізм з огляду на наявність різних гендерних досвідів представників різних культур, що обумовлено відмінностями у віці, соціальному статусі, рівні освіти, сексуальності, національності тощо.

У межах соціально-конструктивістського підходу відкидається ідея універсальної та єдиної маскулінності. Як підкреслює Р. Коннелл, «не існує єдиної моделі маскулінності, яка б зустрічалася всюди. Ми повинні говорити про маскулінності, а не про маскулінність. Різні культури та періоди по-різному конструюють гендер. В одній школі, на робочому місці чи районі будуть різні способи проявити маскулінність та засвоїти, як бути чоловіком, різні концепції «Я» та різні шляхи використання чоловічого тіла» [36, с.83].

Отож маскулінність розуміється як соціальний, ідеологічний, культурний конструкт, що представляється у вигляді зафіксованих патернів взаємодії індивіда з навколишнім середовищем на різних рівнях.

Маскулінності, як і фемінності, існують у множині, це окремі варіанти потенційної соціальної реальності й взаємодії, а тому є багатовимірними й множинними. Особистість, залежно від дискурсу, в якому перебуває, «розігрує» конкретну модель маскулінності. Усе це говорить про те, що всередині чоловічої групи існують відмінності, а разом із ними й нерівності між різними моделями маскулінності. Саме дослідження цих нерівностей є одним із факторів, що роблять соціально-конструктивістський підхід значущим сьогодні.

Таким чином, проаналізувавши основні теоретичні підходи до розуміння маскулінності, у межах цієї наукової роботи ми зупинимося на останньому з вищезазначених, адже він найбільш точно з можливих пояснює не лише існуючі уявлення про маскулінність, а й допомагає дослідити суспільне становище чоловіків. Окрім цього, ми спиратимемося на загальне визначення маскулінності, яке запропонувала представниця соціально-конструктивістського підходу, професорка соціології Університету Західної Вірджинії, Ш. Берд: «маскулінність — це соціально сконструйовані сподівання щодо поведінки, уявлень, переживань, стилю соціальної взаємодії, які відповідають чоловікам і представлені в певній культурі й субкультурі упродовж певного проміжку часу» [34, с. 5].

У межах обраного підходу розкривається комплексність концепту маскулінності, наголошується на його історичності й ситуативності. Прояв історичності спостерігаємо у хронологічній зміні канонів маскулінності відповідно до конкретної епохи (трансформація гендерних ролей, уявлень про норми поведінки чоловіків і жінок тощо), на що впливають соціально-економічні, політичні й культурні зміни в соціумі. Ситуативність пов'язана з пріоритетністю або, навпаки, меншим вираженням певних характеристик чи рис у відповідному соціальному контексті чи ситуації. Наприклад, під час конфліктів, особливо воєнних, значення «маскулінних» рис, агресивності, наполегливості, конкуренції тощо, зростає.

1.2 Концепція традиційної маскулінності

У попередньому підрозділі ми вже згадували про існування різних моделей маскулінностей і, відповідно, відмінностей між ними. Але, як зазначає М. Кімел, варто говорити не стільки й не лише про існування різних маскулінностей, скільки про нерівності й ієрархічність, які існують між ними [17]. У цьому контексті на передній план виходить поняття «традиційної маскулінності», що постає у формі «гегемонної», концепцію якої в кінці ХХ ст. запропонувала соціологиня Р. Коннелл зі своїми колегами.

Згідно з цією теорією, гегемонною маскулінністю називається «конфігурація гендерних практик, приписаних чоловікам, що дає актуальну на цей момент відповідь на питання щодо легітимності патріархату й гарантує (або використовується як така, що гарантує) домінування чоловіків і підпорядкування жінок» [36]. Вона проявляється у двох вимірах: внутрішній та зовнішній. Під внутрішнім розуміється гегемонія чоловіків над іншими чоловіками, які володіють владними повноваженнями на підґрунті класу, сексуальності, орієнтації, гендеру, раси тощо. Зовнішня ж стосується домінування чоловіків над жінками, підлегле становище останніх. Отже, детермінуються відносини не лише в системі «чоловіки — жінки» на локальному й глобальному рівнях, а й у системі «чоловіки — чоловіки» з наявною асиметричністю розподілу влади й статусу в кожній із систем. Головними ознаками гегемонної маскулінності є [36]:

1. домінуюча позиція у тій чи іншій моделі гендерних відносин (не лише над жінками, а й над чоловіками — над гомосексуалами, молодшими за віком тощо)
2. нестійка позиція, наявність відмінностей у різних культурах, відповідність історичному контексту;
3. є спірною і вимагає доведення різними способами, зокрема здатністю ризикувати. М. Кімел говорить про це як про «гомосоціальний спектакль»: чоловіки повинні доводити свою мужність насамперед перед іншими чоловіками [44];

4. обов'язкова гетеросексуальність, тісний зв'язок з інститутом сім'ї;
5. типовим утіленням є образ білого чоловіка середнього віку, середнього або вищого класу, сім'янина, здатного заробляти гроші та йти на ризик (так званий WASP — White Anglo-Saxon Protestant, self-made men).

Говорячи про гегемонну маскулінність, під «гегемонією» Р. Коннелл розуміє «соціальне домінування, яке досягається в результаті гри соціальних сил; воно стосується не лише прямої конкуренції, заснованої на грубій силі, але й організації приватного життя й культурних процесів» [38]. Р. Коннелл запозичила це поняття з праць італійського філософа А. Грамші, який аналізував класові відносини. За А. Грамші, гегемонія — це процес, відповідно до якого певний спосіб прийняття світу стає настільки очевидним і природним для членів цього суспільства, що будь-який альтернативний погляд стає фактично безсенсовним і неможливим. Варто підкреслити, що гегемонія являє собою домінування, яке закладене зокрема в ЗМІ, релігійній доктрині, структурах найманої праці тощо, тому, як зазначає Р. Коннелл, хоча насильство здатне посилити владу, усе ж «домінування однієї групи чоловіків над іншою під дулом пістолету чи загрозою позбавлення робочого місця — це не гегемонія» [38]. Тобто стрижнем функціонування гегемонії є добровільна згода підпорядкуватися, що й робить гегемонію безальтернативною: група сама утверджує, а потім підтримує ту чи іншу модель соціального життя. Тут мається на увазі, що інші моделі, якщо такі все ж існують, не усуваються, а підкорюються гегемонній.

На думку Р. Коннелл, у суспільстві наявні культурні ідеали гегемонної маскулінності — практики, що підтримують домінування й втілюються в певних поведінкових моделях, які очікуються від суб'єктів. Але далеко не всі чоловіки можуть відповідати таким очікуванням, а ті, кому вдалося це зробити, зберігають цей статус лише певний час. Це пов'язано з тим, що по-перше, окреслені практики, необхідні для досягнення гегемонної маскулінності, змінюються залежно від соціально-історичного контексту, а по-друге, мінливим є фізичний і емоційний стан суб'єктів, тому жодна людина

не спроможна відповідати таким очікуванням і підтримувати їх протягом усього життя.

Як зазначає Р. Коннелл, самі моделі маскулінності являють собою здебільшого або «фантастичні образи» (Роккі з однойменного фільму, Геркулес), або реальні (боксер Мухаммед Алі), але настільки рідкісні й унікальні, що вони стають недосяжними для звичайних людей. Ще одним прикладом можуть бути суб'єкти, наділені інституційною владою: можновладці, верхівка армії чи бізнесу. Головною відмінністю між зазначеними прикладами є те, що особи, наділені інституційною владою, можуть не відповідати гегемонній моделі в приватному житті, але все ще демонструватимуть традиційну маскулінність у публічній сфері. Отже, гегемонна маскулінність виникає у середовищі, де існує зв'язок між культурним суспільним ідеалом й інституційною владою.

Чоловіки, які не наділені такою владою, не сприймають себе й не сприймаються суспільством як такі, що здатні відтворювати модель традиційної маскулінності. Наприклад, не всі чоловіки спроможні одночасно повністю забезпечувати сім'ю, мати авторитет на ринку праці й статус «годувальника» та «голови» сім'ї, так само не всі мають атлетичну тілобудову, що теж вписується в канони гегемонної маскулінності. Незважаючи на це, більшість із них підтримує цю модель, легітимуючи гегемонні практики, які ставлять носіїв гегемонної маскулінності вище інших чоловіків і жінок у суспільстві. Цей «парадокс» Р. Коннелл пояснює тим, що вчиняючи таким чином, чоловіки отримують так звані «патріархальні дивіденди» — вигоди для чоловіків, що є результатами нерівності в матеріальних ресурсах і соціальному статусі чоловіків і жінок. У такому разі чоловіки зацікавлені в збереженні існуючих гендерних відмінностей, адже це допомагає утвердити їхню владу (зокрема, політичну й економічну), а також вищий статус відносно жінок. Це стосується й маргіналізованих груп чоловіків, адже, незважаючи на їхнє «підлегле» становище, вони теж мають певні привілеї завдяки своєму «чоловічому статусу» через все ще наявне конструювання маскулінності як

такої, що переважає фемінність. Тим не менш, поряд із цим явищем існує «плата за привілеї». Щоб досягти ідеалу «справжності», чоловіки йдуть на ризик, не зважають на правила й норми, техніку безпеки тощо, в результаті чого спостерігається вибір небезпечних та фізично складних професій, підвищений рівень травматизму, стресу, наявність хвороб, різного типу залежностей і навіть передчасна смерть.

Гегемонія як тип відносин між маскулінностями, за Р. Коннелл, уможлиблюється при наявності таких елементів, як субординація, маргіналізація і співучасть. Вони являють собою суспільні практики, які формують взірці маскулінності сучасного гендерного порядку [36].

Гегемонія включає відносини домінування й субординації. Якщо індивід не відповідає певним очікуванням, він з легкістю стає частиною субординованих відносин, адже гегемонна маскулінність працює за принципом вилучення й підпорядкування тих, хто не відповідає канонам традиційної маскулінності. Найпоширенішим прикладом такого типу відносин є субординація гомосексуальних відносин і домінування гетеросексуальних, тобто гетеронормативність. Гомосексуальна маскулінність у цьому контексті займає найнижчу ланку гендерної ієрархії з-поміж груп чоловіків. Із точки зору гегемонної маскулінності гомосексуалізм прирівнюється до жіночності та є символічно виключеним через будь-який її прояв: від наявності відчуття стилю в одязі чи інтер'єрі до безпосереднього статевого контакту з чоловіком. Усе це загрожує гетеросексуальності й виходить за межі «гетеросексуальної матриці», поняття якої ввела Дж. Батлер. Це поняття описує «сітку культурної пізнаваності через яку тіла, гендери, бажання набувають статусу природних», тобто індивіди можуть бути пізнаваними, якщо ідентифікують себе виключно відповідно до закладених стандартів сприйняття гендеру. Таким чином, «гетеросексуальність натуралізує себе, стверджуючи радикальну інакшість гомосексуальності» [1].

Таке ставлення до гомосексуалів Р. Коннел називає «плямуванням фемінністю» [38]. Варто зауважити, що воно здійснюється не лише щодо

останніх: носіями субординованої маскулінності можуть бути й гетеросексуали. Механізмом «плямування» є, зокрема, використання таких номінацій як «баба», «слабак», «мамин синок», «боягуз», «ганчірка» тощо. Як зазначає Т. Марценюк, як тільки чоловіки, які поводитися «по-жіночому», проявляють риси традиційної маскулінності, вони наближаються до типу «справжніх» чоловіків, зазвичай переходячи до відносин співучасті [18].

Співучасть ґрунтується на отриманні патріархальних дивідендів без зусиль. Співучасть є найтипівішою формою, вона властива чоловікам, які демонструють конформність по відношенню до домінуючого канону маскулінності, на який чоловіки рівняються, навіть попри те, що самі можуть не відповідати таким вимогам. Носії гегемонної маскулінності змушені йти на ризик, але більшість чоловіків не хочуть або не можуть цього робити, але вони продовжують бути зацікавлені в пануванні таких норм, адже мають з цього вже згадані вигоди, знаходячись «у тіні» [36, с. 79]. Патріархальні дивіденди конвертуються в матеріальні блага, успіх, соціальний статус, владу тощо й ґрунтуються на нерівності між жінками й чоловіками [36, с. 82]. Прикладом може бути вища оплата праці чоловіків при однаковому обсягу роботи, виконання жінками домашніх обов'язків, що перетворюються на «другу зміну» тощо. Але, як зазначає Р. Коннел, деякі чоловіки, попри отримання таких привілеїв за свою лояльність, продовжують ставитися шанобливо й уникають агресивної поведінки щодо жінок, виконують домашню роботу тощо [36, с. 80].

Як бачимо, гегемонія, субординація і співучасть детерміновані внутрішніми відносинами гендерного порядку, чого не можна сказати про маргіналізацію, яка конструюється одночасно зважаючи на гендерні ознаки з одного боку, а з іншого — на клас, расу, етнічність тощо. Таким чином, маргіналізованими маскулінностями є ті, що володіють низьким соціальним статусом на основі вищезгаданих ознак, приміром, іммігранти порівняно з громадянами країни, афроамериканці — з білими. Звідси виникає багато расистських тверджень, наприклад, темношкірі чоловіки стереотипно

вважаються агресивними, невихованими, грубими, на противагу врівноваженим представникам заходу.

Цю концепцію вчені застосовують, досліджуючи наслідки й механізми панування традиційної маскулінності, що допомагає зафіксувати зміни й розмаїття маскулінностей у сучасному світі. Пізніше Р. Коннелл у співпраці з німецьким дослідником Дж. Мессершмідтом переосмислили викладену теорію, взявши до уваги нові аспекти: гендерну ієрархію, географію маскулінностей, соціальну тілесність, динаміку маскулінності [37].

Насамперед, дослідники пропонують включити більш цілісне розуміння гендерної ієрархії: звертати увагу не лише на роль домінуючих груп, а й зацентрувати на внесок субординованих груп. Особливо підкреслювалася важливість фемінності (зокрема, гегемонної, яка була перейменована на «підкреслену»). Зокрема, Р. Коннелл писала: «Усі форми фемінності конструюються у контексті загального підпорядкування жінок чоловікам. Тому не існує такої форми фемінності, яка б серед жінок займала таку позицію, яку гегемонна маскулінність займає серед чоловіків» [38]. Пізніше дослідники звернули пильнішу увагу на жіночих практиках, які впливають на підтримку гендерної ієрархії, а жіночі фігури — матері, подруги, сестри, дружини — часто виступають центральними в процесі творення маскулінності.

Більшого значення набула специфіка конструювання маскулінностей на різних географічних рівнях. Хоча здебільшого говорили про так звану «глобальну бізнес-маскулінність», Р. Коннелл наголосила й на актуальності локального й регіонального рівнів, адже вони підкреслюють історичність і динамічність чоловічих практик. Так, локальний рівень сконструйований на особистій взаємодії в сім'ї, організаціях, професійних спільнотах тощо (об'єкт етнографічних досліджень). Регіональний рівень представлений культурним і державним контекстом (об'єкт демографічних й політичних досліджень). Глобальний рівень конструювання гегемонної маскулінності відбувається на транснаціональних аренах — міжнародна політика, ЗМІ, бізнес тощо. На кожному з рівнів здійснюються значимі процеси, тому кожен із них заслуговує

на дослідницьку увагу: як глобальні процеси міграції, так і місцеві патерни традиційної маскулінності, наприклад, спортивні досягнення в спільноті.

Соціальна тілесність є наступним важливим елементом формування гендерних відносин і гегемонної маскулінності. Чоловічі тіла використовують для демонстрації атрибутів канону традиційної маскулінності в контексті фізичної сили, демонстративної гетеросексуальності тощо. Як зазначає Р. Коннелл, «тіла активніше, тісніше й заплутаніше залучаються до соціальних процесів, ніж зазвичай допускає теорія.... Тіло є учасником генерування соціальної практики» [37]. Виходячи з цього, Р. Коннелл звертає увагу на трансгендерні практики, що розглядаються як такі, що підривають основи гендерного порядку. Р. Коннелл підкреслює, що транссексуальні чоловіки продовжують втілювати власні життєві стратегії, не створюючи альтернативної соціальної реальності. Для розуміння зв'язку маскулінності й тілесності варто зрозуміти, що «тіло — це об'єкт і агент соціальної практики одночасно» [37].

Насамкінець, важливим на думку дослідників, є вивчення змін маскулінностей внаслідок процесу демократизації гендерного порядку. Динаміка маскулінностей включає наявність загальної динаміки, яка внаслідок демократичних процесів сприяє оскарженню наявного гендерного порядку або його переструктуризації до сучасних соціокультурних умов (поява концепції відповідального татівства, чоловіків-феміністів тощо). Окремим питанням тут є те, чи можлива така переструктуризація у бік створення «позитивної гегемонії», і хоча це доволі серйозні амбіції, Р. Коннелл вважає цей процес ключовою стратегією в реформуванні соціального порядку.

1.3 Криза маскулінності в сучасному суспільстві й сценарії виходу з неї

У попередньому підрозділі ми розглянули концепцію традиційної маскулінності, яка в сучасному суспільстві постає у формі гегемонної, а також ознайомилися з суспільними практиками, які формують взірці маскулінності сучасного гендерного порядку. Традиційна маскулінність включає ряд нормативних канонів по відношенню до чоловіків: високий рівень суспільної

залученості, неемоційність, прагнення до влади й успіху, раціональність у поєднанні з ризикованістю й сміливістю, фізична сила й атлетизм тощо. Але, як ми зауважували раніше, далеко не всі чоловіки здатні відповідати таким очікуванням, а отже, у цьому контексті ми починаємо говорити про так звану «кризу маскулінності».

Попри наявну розпливчатість трактування, концепція кризи маскулінності вважається доволі обговорюваною і закріпленою в академічному вимірі гендерних досліджень. На українських наукових теренах велику увагу дослідженню цього поняття приділяє соціологиня Тетяна Бурейчак, зокрема у своїх роботах «Погані часи для чоловіків? Соціологічні інтерпретації кризи маскулінності» [2] та «Криза маскулінності в теоретичній та емпіричній перспективі». Насамперед авторка акцентує на специфіці понять «криза» й «маскулінність».

Зважаючи на варіативність маскулінностей, про яку ми говорили вище, у ході аналізу поняття «кризи маскулінності» йтиметься саме про гегемонну маскулінність у традиційному її розумінні й проявах, за допомогою яких легітимуються патріархальна система. Інші ж типи маскулінностей мають свої відмінні особливості, перебуваючи у кризі, а тому не входять у наш дослідницький фокус. Що стосується поняття «кризи», то за Т. Бурейчак, тут варто підкреслити важливу відмінність між «кризою маскулінності» та «кризовий досвід чоловіків». Говорячи про перше, дослідниця має на увазі кризу самоідентифікації, що вказує на «проблематичність реалізації ідентичності в суспільстві», що часто призводить до деструктивних соціальних практик, як-от: алкогольна чи наркотична залежність, насильство, суїцидальна поведінка тощо [2]. Але, безперечно, це не є константою, і такі практики трапляються не завжди. Важливим тут є те, що так чи інакше, утворенню кризи сприяють зміни соціальних умов звичного життєвого укладу, і як наслідок, виникають труднощі з адаптацією до них. У академічних працях це часто ототожнюють з «кризовим досвідом чоловіків», але це помилково, адже останнє стосується кризи як постійної ознаки конкретного проблемного

життєвого досвіду, що не стосується змін панівних уявлень й очікувань про традиційну маскулінність на рівні соціуму. Отже, кризою маскулінності називають «нездатність чоловіків відповідати суспільним сподіванням щодо них, результатом чого часто стають деструктивні суспільні практики» [19, с. 61].

Т. Бурейчак пропонує власну класифікацію підходів до трактування кризи маскулінності, засновуючись та переосмислюючи сучасні соціологічні праці з цього питання [2]. Зокрема, дослідниця бере до уваги роботи Т. Едвардса, який виділяв «кризу маскулінності ззовні» та «кризу зсередини». Перша охоплює зміни в сім'ї, освіті, професійній сфері тощо, де такі трансформації можна зафіксувати емпірично. «Криза зсередини» стосується змін у чоловічому досвіді й ідентичності «стосовно свого соціального положення як чоловіків», тобто тут говориться про внутрішній емоційний стан чоловіків, відчуття невизначеності через ослаблення владних позицій. Т. Едвардс виокремив три підходи до розуміння кризи маскулінності: історичний (криза маскулінності безпрецедентна), психоаналітичний (криза маскулінності крізь призму психологічних понять), постструктуралістський (у фокусі владні аспекти й питання сексуальної політики). Натомість Т. Бурейчак розширює й удосконалює такий погляд на розуміння кризи маскулінності й виділяє три перспективи: історичну, критичну й есенціалістську (див. додаток А) [2].

Згідно з історичним підходом криза маскулінності викликана суттєвими змінами в гендерних ролях, розвитком феміністичних поглядів щодо рівних прав жінок і чоловіків. Відбулися зрушення в досягненні гендерного паритету, зокрема перерозподіл ролей у сім'ї, поява жінок на ринку праці (а отже, й поява конкуренції у цій сфері з боку жінок), поширення консюмеристських практик та комерціалізація зовнішнього вигляду чоловіків. Наслідком цього стає втрата владних ресурсів і статусних позицій, які належали чоловікам тривалий період.

У зв'язку з процесами модернізації й урбанізації частина чоловіків, робота яких ґрунтувалася на фізичному навантаженні у сфері виробництва, втратили її, а трудова зайнятість жінок зросла, хоча й не на рівні з чоловічою. Відповідно до канонів традиційної маскулінності, самореалізація у публічному полі є важливою для «справжнього чоловіка», тому внаслідок зазначених змін чоловічий статус «єдиного годувальника сім'ї» похитнувся, що супроводжувалося стресом і вибудовою алкогольної або наркотичної залежності. Така ситуація на ринку праці вплинула й на сімейну сферу, адже з'явилися домогосподарства з двома здебільшого нерівними джерелами доходів, що також підірвало владне становище чоловіка в сім'ї. Окрім цього, змінилися соціальні канони чоловічої зовнішності: поширилися образи, які наголошують на естетичній привабливості й доглянутості чоловічого тіла. Важливу роль тут відіграла консюмеристська культура й рекламні продукти, що сприяли формуванню попиту на одяг і косметику для чоловіків. Для просування нових продуктів і послуг рекламодавці спробували трансформувати усталені уявлення про маскулінність, зокрема, активно використовувався образ чоловіка-метросексуала — міщанина, який приділяє значну увагу своїй зовнішності й шопінгу, що частково спрямовувалося на фінансово незалежних жінок як сегмент цільової аудиторії. Це мало подвійні наслідки: по-перше, виник дисонанс щодо того, яким все ж таки має бути «справжній» чоловік, чи не є такий догляд за собою фемінною рисою, а по-друге, це викликало збентеження з боку чоловіків, які не відповідали «новим вимогам», приміром, були старшими, походили з сільської місцевості, були матеріально біднішими чи не вирізнялися «рекламною» зовнішністю.

Чоловіки по-різному реагують на такі трансформації норм традиційної маскулінності: існують конструктивні й деструктивні сценарії виходу з кризи маскулінності або сценарії адаптації. Конструктивні полягають у прийнятті змін й адаптації до них шляхом змін патернів поведінки й переосмислення своєї ідентичності. Вони включають створення альтернативних маскулінностей, які хоч і не будуть головними в гендерній ієрархії, але

принаймні не маргіналізуватимуться, наприклад, денді (лідери моди XIX ст., які вирізнялися любов'ю до експериментів, витонченою скромністю й відчуттям смаку) та їхні наступники сучасності метросексуали, про яких згадували вище. Ще однією альтернативною маскулінністю вважається гомосексуальність. Як уже зазначалося, гомосексуали є субординованою групою згідно з теорією Р. Коннел, але за останні десятиліття гомосексуальність поступово унормовується й викликає менше негативних реакцій, хоча, звісно, це відбувається повільними кроками, тому випадки гомофобії не є рідкістю в українському суспільстві.

У контексті конструктивних сценаріїв адаптації важливо звернути увагу на так звану «турботливу маскулінність» (*caring masculinity*), яку також можна вважати альтернативною маскулінністю. Вона базується на тому, що чоловіки виконують ролі опікунів (як залучених батьків) замість ролей годувальників. Концепція турботливої маскулінності відносно нова, вона ідейно походить з концепції універсального піклувальника, запропонованої Ненсі Фрейзер [41]. Прихильники цієї концепції, зокрема Н. Хенлон, К. Елліот і Е. Скамбор, підкреслюють цінність турботи, що спрямована залучити чоловіків брати участь у сфері догляду за дітьми, щоб досягти гендерної рівності. Статус універсального опікуна означає, що рівність досягається, коли чоловіки приділяють догляду стільки ж або більше часу, скільки жінки. З цієї точки зору турбота є основою соціальної та економічної співпраці, яка стосується як чоловіків, так і жінок. Ця модель маскулінності включає цінності, що походять із феміністської етики піклування, наприклад, увагу, взаємозалежність, спільну відповідальність, підтримку та співчуття.

Окремої уваги заслуговують українські телевізійні програми, які спрямовані на ресоціалізацію тат у сім'ях. Першим шоу такого формату стало «Тиждень без жінок», яке вийшло 2011 року на телеканалі «1+1», але згодом проєкт був закритий. Суть полягала у тому, що декілька родин, у яких чоловіки не виконували домашніх справ й применшували їхній рівень складності, йшли на експеримент: жінки відправлялися на відпочинок, а чоловіки переймали всі

хатні обов'язки й догляд за дітьми на тиждень. Проєкт був адаптований за форматом «The week the women went» на телеканалі BBC. Шоу не набрало великої популярності, але вже 2012 року на телеканалі «СТБ» вийшов схожий за форматом проєкт «Хата на тата», який нині налічує вже 10 сезонів. У ньому чоловіки мають змогу отримати грошову винагороду, якщо за тиждень впораються з усіма поставленими завданнями й доглядом за дітьми без допомоги сторонніх осіб. Проєкт наочно показує, яким чином змінюється ставлення й поведінка чоловіків у цих сім'ях, і приходить усвідомлення важливості рівного розподілу обов'язків у сім'ї. Шоу набрало шаленої популярності в Україні та закордоном, зокрема Польща, Латвія, Франція і Литва викупили права на адаптацію.

Що ж стосується деструктивних сценаріїв виходу з кризи маскулінності, то вони включають шкідливі практики — наркотичну та/або алкогольну залежність, суїцидальні дії, відмову від лікування, депресивні стани, кримінальну діяльність, агресію чи насильство по відношенню до інших (здебільшого слабших фізично, зокрема жінок). Внаслідок вищепереліченого фіксують вищий ступінь смертності й захворюваності чоловіків. Також проявами можуть бути принципова відмова від змін і, ба більше, наполегливий захист «традиційного укладу», підтримка наративів про «краще минуле», «закладеність гендерних позицій біологічно» тощо.

Згідно з есенціалістським підходом, традиційна маскулінність носить деструктивний характер від самого початку, вона є внутрішньо суперечливою за своєю суттю (емоційна стриманість поряд з виявленням сили й агресії тощо), а отже, кризові аспекти були закладені в ній відразу. Так, відповідно до роботи Дж. Плека й Е. Томсона «Структура чоловічих рольових норм» [47, с. 530-540] виділяють три аспекти, через які чоловікам складно досягнути гегемонної маскулінності:

1. норма твердості — очікування щодо фізичних, інтелектуальних чи емоційних можливостей. До фізичної твердості входить прагнення до нарощення м'язів, перебільшення потенціалу власних фізичних

можливостей, що призводить до нехтування здоров'ям. Інтелектуальна твердість стосується перебільшення компетентностей у певних життєвих ситуаціях, впевненість у власній правоті, щоб уникнути приниження гідності (наприклад, стереотипно чоловік «повинен» знати, як ремонтувати прилади вдома, тому в ситуаціях, коли він насправді цього не знає, він соромиться звернутися за допомогою, намагаючись довести свою «мужність»). Емоційна твердість пов'язана з прихованням власних емоцій і почуттів (напр., «чоловіки не плачуть»).

2. норма статусу — це уявлення про роль чоловіків як «годувальників», тобто вимірювання «мужності» матеріальним заробітком, а фінансова неуспішність чоловіка ставить під сумнів його маскулінність. У таких ситуаціях часто формується компенсаторна маскулінність, яка передбачає прояви надмірної мужності в інших сферах життєдіяльності, якщо в якійсь вона реалізується не за канонами маскулінності. Це може набувати форм демонстративної «крутості», приміром, якщо чоловік мало заробляє або відчуває тиск на роботі з боку керівника-чоловіка, то вдома він прагне показати домінуючу позицію над дружиною і дітьми, зокрема із застосуванням домашнього насильства різних видів.
3. норма антижіночності стосується прагнення уникати професій, занять, індивідуальних чи зовнішніх рис, притаманних жінкам: боязнь проявляти слабкість, емоційність, виглядати «занадто доглянутим», працювати у «жіночих» сферах тощо. Здатися жіночним для чоловіка тут означає мати гомосексуальні нахили, що засуджується з точки зору традиційної маскулінності.

Критичний підхід є феміністичним і засновується на ідеї недоцільності ведення дискусій про кризу маскулінності, адже чоловіки й досі займають лідируючі позиції у контексті володіння владними ресурсами, матеріальним багатством тощо, а жінки все ще стикаються з такими феноменами, як «скляна стеля» і «липка підлога», самі виконують домашню працю, потерпають від насильства з боку чоловіків тощо. Трансформації гендерного порядку, на

думку прихильників цього підходу, не ведуть до помітних змін у розумінні традиційної маскулінності, а отже, кризи маскулінності не існує.

Таким чином, історичний підхід наголошує на зміні соціальних уявлень щодо гендерних відносин, есенціалістський — на досвідах деструктивного характеру, що стосуються суперечливих канонів гегемонної маскулінності, а критичний підхід взагалі заперечує існування кризи маскулінності, спираючись на недостатність підстав для таких умовиводів.

Висновки до розділу 1.

У першому розділі розглянуто концепт маскулінності з точки зору різних підходів: біологічного, психоаналітичного та соціально-конструктивістського. У результаті теоретичного аналізу ми зупинилися на останньому із зазначених, крізь призму якого досліджуватимемо трансформації традиційної маскулінності в українському суспільстві. Перевагою цього підходу є те, що він розкриває комплексність концепту маскулінності та допомагає дослідити суспільне становище чоловіків. Слідуючи за Ш. Берд, ми визначаємо маскулінність як соціально сконструйовані сподівання щодо поведінки, уявлень, стилю соціальної взаємодії, які відповідають чоловікам і представлені в певній культурі впродовж певного проміжку часу.

Також у роботі ми проаналізували сутність традиційної маскулінності, що постає у формі гегемонної. Гегемонна маскулінність визначається колективно на рівні суспільства, підтримується соціальними інститутами й виступає панівною як щодо жінок, так і по відношенню до чоловіків у певній моделі гендерних відносин. Чоловіки ладні підтримувати канони традиційної маскулінності, адже отримують за це патріархальні дивіденди. Окрім цього, між маскулінностями існують відносини субординації, співучасті та маргіналізації.

Іншим важливим теоретичним концептом є криза маскулінності — нездатність чоловіків відповідати нормам гегемонної маскулінності, і як наслідок, втрата ними привілеїв і ролі «годувальника». Виділяють історичний,

есенціалістський та критичний підходи до розуміння цього явища. Попри різні аргументи в межах цих підходів, в українському публічному й академічному дискурсах досвід чоловіків набуває все більшої видимості, що спонукає до рефлексії стосовно цього питання, а також відкриває новий ракурс для погляду на сучасний гендерний порядок.

Окремої уваги потребують конструктивні та деструктивні форми виходу з кризи маскулінності. В контексті нашої роботи особлива увага приділятиметься формуванню альтернативної маскулінності як одного з конструктивних сценаріїв виходу з кризи. Ми вже розглянули метросексуальність і гомосексуальність як класичні варіанти альтернативних маскулінностей. Але в цій роботі ми зосередимося на формуванні турботливої маскулінності й відповідального татівства у гетеросексуальних сім'ях.

2 ТРАНСФОРМАЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ТРАДИЦІЙНУ МАСКУЛІННІСТЬ В УМОВАХ КРИЗ В УКРАЇНІ

Кризові періоди в суспільстві, зокрема революції, економічні потрясіння, пандемії чи військові конфлікти суттєво впливають не лише на функціонування соціальних інститутів, а й на гендерні ролі та конструкти маскулінності й фемінності. Прояви можуть бути різними, але не універсальними, зокрема посилення чи послаблення традиційних гендерних ролей, вимушена зміна ролей у сім'ях, поява нових взірців маскулінностей чи фемінностей тощо. Це питання потребує детальнішого дослідження, тому в цьому розділі ми зосередимося на ролі чоловіків загалом та на змінах у традиційній маскулінності зокрема під час подій Євромайдану, пандемії COVID-19 та повномасштабної війни в Україні через призму соціально-конструктивістського підходу та основних понять теорії традиційної маскулінності, проаналізованих вище, із застосуванням контент-аналізу матеріалів, що є у вільному доступі.

2.1 Сприйняття й висвітлення маскулінності під час Революції Гідності

Варто підкреслити, що дослідження гендерних ролей у подіях Революції Гідності здійснювалося переважно через аналіз ролі жінок у протестах, натомість маскулінність у цьому контексті значно рідше постає у фокусі уваги дослідників і дослідниць, зокрема до цього питання зверталися Т. Бурейчак і Т. Марценюк. У своїх роботах Т. Марценюк розглядає Євромайдан як протестне середовище з точки зору двох дискурсів: патріархатний, де є чітко визначені рольові набори для жінок і чоловіків, що часто є гендерно поляризованими, і егалітарний тип, коли є можливість розмаїття і вибору, наприклад, коли чоловіки можуть займатися репродуктивною працею, а жінки можуть воювати [20]. Тобто підважуються чіткі уявлення про те, що можуть робити жінки й чоловіки. Зараз бракує переосмислення маскулінності й чоловічих ролей, хоча це теж є важливим, адже, якщо ми орієнтуємося на зміну патріархатного дискурсу на егалітарний, важливо працювати не лише з жінками й фемінністю, а також із чоловіками й маскулінністю.

Євромайдан став полем демонстрації й відтворення гегемонної маскулінності українських чоловіків. Так, згідно з опитуванням «Майдан Січ» Фонду «Демократичних ініціативи імені Ілька Кучеріва» 2014 року 88% відсотків протестувальників на Майдані в Києві були чоловіками, і хоча простір не був гомогенним, чоловіки складали більшість активних мітингувальників. На рівні мови, дискурсивно традиційна маскулінність втілюється у поділі чоловіків на Майдані на «справжніх» і «несправжніх». Це, зокрема, втілюється в цитатах свідків подій, наприклад, співачка Марічка Бурмака, зазначила: «...я чисто у людському такому сенсі вважаю, що жінка має право бути слабшою, і справа жінки — допомагати хлопцям, а хлопців ця ситуація проявила як справжніх чоловіків». Письменниця й перекладачка Наталія Дев'ятко також наголошує на героїчності чоловіків-майданівців: «Якби я була чоловіком, нині я була б на Майдані, бо саме там місце справжніх чоловіків. Захищати свою родину, свою країну і майбутнє всіх нас...Ті, хто стоять на Майдані, — еліта нації, від кого хочеться мати дитину, чий рід треба продовжити» [21]. Лейтмотивом, найбільш ключовою цитатою тих подій є цитата саморобного онлайн-постеру «Нація існує, поки є чоловіки, готові за неї воювати» (див. додаток Б). Це перефразований вираз «держава існує, доки є люди, які готові за неї воювати». Але тут ми бачимо акцент на чоловіках які утворюють націю, що за словами Т. Марценюк, «ілюструє патріархатний мілітарний дискурс на Майдані і виключає жінок із політик пам'яті» [19].

Найбільш популярним сприйняттям Євромайдану є його уособлення з насильством, ризиком, готовністю загинути, що також возвеличується патріархатним дискурсом. Подібні мілітарні зображення революції транслують зафіксовані події як апогей, хоча насправді вони не були перманентними протягом чотирьох місяців, натомість паралельно відбувалися інші активності. Проблема полягає в тому, що в патріархатному дискурсі саме такі картинки є ключовими, що знецінює «позабарикадний фрейм» і діяльність інших людей.

До аналізу гегемонної маскулінності дослідники додають національну складову, яка у класичній теорії відсутня. Досліджуючи зв'язок маскулінності й державності, Джоан Нейджел зазначила, що культура націоналізму підкреслює й проголошує маскулінні культурні цінності, і хоча жінки відіграють роль у державотворенні як громадянки, активістки тощо, «сценарії, у які вписуються ці ролі, пишуть головним чином чоловіки... а жінкам навмисне відведено роль другорядних акторів, що відображає маскулінницькі поняття про фемінінність» [22]. Дуальність розподілу ролей чоловіків і жінок підкреслює також Анна Гриценко у статті «Як Євромайдан відправляв жінок на кухню»: «чоловіки — насилля», «жінки — мир» [6].

Ознакою патріархатного дискурсу на Майдані вважається використання козацької тематики як суто маскулінної войовничої спільноти. Зокрема, на цьому наголошують Т. Бурейчак і О. Петренко у спільній статті «Канавки, Січ та «бандерівки», додаючи що «...українське козацтво репрезентується як виключно маскулінна спільнота, роль жінки в якій маргіналізована або символічна. Представлення сучасних українців як нащадків козаків відтворює цю андроцентричну візію української нації» [3]. Прикладом втілення образу козака є активіст Михайло Гаврилюк, який пізніше використав свій досвід як політичний капітал і став членом політичної партії Народний Фронт. Візуально бачимо, що чоловік використовував певні мілітарні козацькі складові у своєму образі (див. додаток В). Також за канонами традиційної маскулінності він демонструє сильну фізичну форму, постає захисником своєї держави, є непохитним навіть в умовах побиття й приниження.

Окрім цього, підкреслювався гендерно-рольовий розподіл. Зокрема Т. Марценюк з власних спостережень під час подій Євромайдану згадує фразу «Українському чоловікові потрібно не менше місяця, аби прибити вдома полицку, і не більше дня — аби збудувати барикаду» [20]. Тут спостерігається протиставлення приватного й публічного, наголошується на тому, що «справжній» чоловік не має виконувати домашньої роботи, адже його місце на «полі бою». До того ж, засуджувався пацифізм з боку чоловіків,

що прирівнювалося до боягузтва. Це, зі свого боку, є прикладом демонстрації соціальних очікувань щодо ролі чоловіків під час небезпечних подій: від них вимагається йти на ризик, здійснювати подвиги, захищати слабших тощо.

Невідповідність таким очікуванням автоматично навішувала стигму «несправжнього» чоловіка. «Несправжність» втілюють у собі субординовані маскулінності — ті, що знаходяться поза барикадами, поза простором протесту. Субординація відбувається шляхом використання стратегії іншування «справжні — несправжні». Найяскравішим прикладом у цьому контексті виступає так звана «Диванна сотня» (див. додаток Г).

Знайти чітке визначення цієї групи та її представників складно. На просторах Фейсбуку її визначають як «спецзагін самооборони Київського Віча з інформреагування та троллінгу лежачих військ супротивників». Загалом її діяльність окреслюється тим, що її члени були прихильниками ідей Євромайдану, але обмежували свою діяльність приватним середовищем: Інтернет-ресурсами та соцмережами, переглядом і коментуванням телевізійних новин з подій, їх обговорення з близьким колом оточення тощо. Незважаючи на те, що подібним чином діяли також і жінки, поняття «Диванної сотні» приписується виключно чоловікам, адже приватна сфера й так вважається «жіночою», тому їхня пасивність у публічній сфері вважалася нормою (див. додаток Г).

Уже згаданий націоналістичний дискурс Революції Гідності сприяв утвердженню нормативного канону гегемонної маскулінності, яка набула образу воїна й захисника, натомість спостерігачі не вписувалися в ці рамки й набували статусу боягузів. Згідно з теорією Р. Коннелл, субординовані маскулінності маркуються фемінністю, що відбувалося і тут, адже «Диванну сотню» порівнювали з жінками не лише через пасивність у революційних подіях, але й через їхню емоційність і радикальність висловлювань, що суперечить чоловічій зваженості. Прикладом цього є листівки до 8 березня, якими іронічно вітали чоловіків, які залишалися вдома (див. додаток Д).

До слова, емоційність цієї групи виявлялася також і в агресії, що за канонами притаманна чоловікам, але навіть попри ці намагання перейти в категорію співучасті, вони не увійшли в ієрархію учасників бойових дій. Дискримінованими виявилися й чоловіки, які допомагали революціонерам, поширюючи необхідну інформацію, публікуючи гасла Євромайдану, фото- та відео-матеріали в мережі, що було потрібним для поширення повстання. Незважаючи на критерій «суспільної корисності», і деструктивні, й конструктивні члени «Диванної сотні» були субординованими й позбавлені привілеїв.

2.2 Вплив пандемії COVID-19 на уявлення про маскулінність

Пандемія COVID-19 стала черговою кризою, яка мала глибокий вплив на більшість аспектів життя людей у всьому світу, зокрема і в Україні. За даними оперативного моніторингу ситуації довкола COVID-19 НСЗУ станом на лютий 2021 року серед жінок зафіксовано 60% підтверджених випадків, а серед чоловіків — 40%, але водночас із них летальних випадків серед жінок налічується 47%, а серед чоловіків — 53% [14]. Загальна кількість захворілих на COVID-19 українців станом на 5 вересня 2022 року сягала більше 9,5 млн людей, на кожні 10 летальних випадків серед підтверджених у жінок припадає 13 у чоловіків [33]. Окрім того, відсоток повністю вакцинованих жінок — 55,73%, а чоловіків — 44,27%. Така ситуація у багатьох моментах пов'язана частково із біологічними відмінностями між статтями, слабшою імунною системою чоловіків, що доповнюється деструктивними практиками, які обумовлені вимогами, що диктує традиційна маскулінність, зокрема куріння, вживання алкоголю, ігнорування профілактичних заходів безпеки, відмова від медичної допомоги тощо [46].

Згідно з результатами дослідження ПРООН та ЮНІСЕФ серед осіб 14-35 років 76,7% чоловіків і 85,2% жінок дезінфікують і миють руки, 94% жінок та 86% чоловіків носять маску в громадських місцях, а загалом дотримуються карантинних вимог лише 63,8% чоловіків та 73,4% жінок [14]. Шкідливі звички, за дослідженнями ВООЗ, також впливають на вразливість до COVID-

19 [39]. Як бачимо, здебільшого різниця між показниками сягає більше 10%, вона є статистично значущою, отже, певний розрив усе ж існує. Це свідчить про те, що чоловіки часто переоцінюють свій стан, менше піклуються про своє здоров'я, намагаючись відповідати згаданих нами нормі твердості. Це результат соціальних очікувань й соціалізації, адже змалечку чоловікам прищеплюють думку про те, що вони мають бути сильними, все витримувати, натомість дівчаток вчать турботі, тому в них інтерналізовані норми піклування й жінки часто піклуються про інших (родичів, дітей, людей із інвалідністю). Така поведінкова ситуація потребує змін, адже це також стає фактором впливу на середню тривалість життя, яка за даними Фонду народонаселення ООН станом на 2023 рік становить у жінок 78 років, а в чоловіків — 68 [51].

Пандемія поглибила прояви ризикованої поведінки, зокрема більше чоловіків почали вдаватися до деструктивних практик, як-от: вживання алкоголю чи паління. Відсоток жінок, які не вживали алкоголь під час пандемії сягав 64,5%, тоді як у чоловіків 49,2%, серед жінок не палило 73%, а серед чоловіків тільки 51% [14]. Попри те, що статистично чоловіки в Україні й до цього вживали багато алкоголю, перебування у замкненому просторі під час пандемії ще сильніше посилює цю проблему.

Ще одним викликом стала економічна криза, що спровокувала зниження попиту на ринку праці та зростання безробіття. Сильніше це вплинуло на жінок, адже вони переважно працювали у лікарнях, освітніх установах, сфері торгівлі, що були найризикованішими за період пандемії, а також збільшилося навантаження у побуті через майже постійне перебування вдома. Але все ж під час карантину частка економічно неактивних чоловіків виросла на 13%, у той час як жінок — на 5%, але до карантину їх загалом було більше, ніж чоловіків [32]. Тобто у період карантину серед працюючих жінок більшість так і продовжили працювати, а отже, деякі сім'ї могли залишитися на фінансовому утриманні жінок. Це також підштовхнуло чоловіків до деструктивних практик, адже саме від них очікувалося виконання ролі годувальника.

Економічна криза й перебування в ізоляції поглибило ще дві проблеми: поширення депресивних розладів серед чоловіків та домашнє насильство щодо жінок. За період карантину зросла кількість людей з проявами депресії, підвищеним рівнем стресу, конфліктності й загалом негативними емоціями. Наприклад, з початку карантину 2020 року кількість дзвінків від чоловіків зі скаргами на депресивний стан і суїцидальні думки до служб довіри Києва виросла на 20%, і це за умови, що чоловіки не звикли просити про подібну допомогу, що й відбувалося, адже значна частина чоловіків обрали алкоголь чи паління, деякі демонстрували агресію, а в деяких були думки про самогубство.

Домашнє насильство, яке було значущою проблемою й до пандемії та залишається нею зараз, із 2020 року набуло нових обертів, але серед постраждалих зверталися у поліцію лише 10%. За даними Нацполіції з квітня по липень 2020 року надійшло понад 39 тис. звернень жінок, при цьому з них 56% зазначили, що ситуація з домашнім насильством під час карантину значно погіршилася [5]. А громадська організація «ЛаСтрада» повідомляла про підвищення кількості таких звернень у середньому на 40%, порівнюючи з докарантинним періодом [31].

Отже, усе це є прикладом деструктивних сценаріїв виходу із кризи маскулінності, яка була посилена пандемією COVID-19. Усі зазначені прояви свідчать про намагання чоловіків відповідати нормі статусу, що було надскладно в умовах економічної кризи та вимушеної ізоляції, через що багато чоловіків демонстрували ознаки токсичної маскулінності, застосовуючи насилля по відношенню до жінок та вдаючись до ризикованої поведінки.

Результати дослідження «Гендерні ролі та стереотипи», здійсненого соціологічною групою «Рейтинг» 2021 року засвідчують, що 64% та 56% респондентів відповідно вважають, що саме жінки мають готувати їжу й виконувати хатні справи. Половина опитаних були переконані, що теоретично подружжя має займатися вихованням дітей разом, але водночас 41% підтвердили, що фактично це робить лише жінка. Але з іншого боку, якщо

розглядати ці результати в динаміці, то в порівнянні за останні роки (з 2015) все ж помітно зменшилася кількість людей, які стверджують, що в їхній парі жінка готує їсти й виховує дітей, а кількість тих, хто дотримується думки про те, що головування в сім'ї поділяється між обома, навпаки зросла. Зокрема, під впливом карантину 34% чоловіків почали більше часу витратити на виховання дітей [23]. Ба більше, поширення набули практики відповідального татівства, зокрема виконання чоловіками репродуктивної праці вдома та навіть вихід у декретну відпустку, що свідчить про позитивні зміни в контексті розвитку егалітарного розподілу обов'язків між статями.

Уже зараз ми можемо говорити про поступову позитивну трансформацію укладених норм, особливо серед молоді (18-24 роки). Дослідження показують, що, на думку молодого покоління, сімейні справи нині мають виконуватися разом або порівну розподілятися між партнерами: «Не існує виключно «чоловічих» та «жіночих» обов'язків, щоденна домашня робота має ділитися порівну — хто має більше вільного часу на даний момент, той і залучається...» (хлопець, 19 років) [8]. Крім того, серед молоді більш поширені ідеї відповідального татівства, зокрема росте інтерес до життя дітей, популярними стають партнерські пологи тощо. Окрім того, за результатами опитування 2020 року, проведеного компанією Info Sapiens для UNFPA Україна, 65% чоловіків 19-26 років, 55% — 30-39 років, 59% — 40-49 років хотіли б узяти відпустку по догляду за дитиною хоча б у термін від 1 місяця замість дружини. Також за умови, що жінка заробляє більше, 32% чоловіків ладні були б піти в декретну відпустку замість неї. Але серед тих, хто не погодився б на це, 42% пояснили рішення гендерними стереотипами, що свідчить про те, що більшість з них відчуває певну «загрозу» маскулінності в разі виконання «жіночих» обов'язків у вигляді буденної праці, яка не оцінюється матеріально [12].

Отже, попри низку проблем, які виникли або поглибилися під час пандемії, у цей час почала розвиватися тенденція до відповідального татівства, що є одним із важливих аспектів утвердження егалітарного дискурсу. Це може

бути свідченням того, що пандемія уможливила трансформацію чоловічих поведінкових моделей виховання й дозволила брати активнішу участь у доглядовій діяльності, що сприяє утвердженню турботливої маскулінності. На цьому ж етапі турбота й догляд можуть вважатися адаптованим аспектом контролю, який за каноном притаманний маскулінній поведінці. Загалом концепція відповідального татівства останнім часом набуває все більшої актуальності в Україні [8]. Наприклад, популярними стають «тато-школи» — результат запозиченого досвіду шведів у питанні розвитку гендерної рівності у сім'ї, який ми детальніше розглянемо у третьому розділі.

2.3 Повномасштабна війна та маскулінність

Починаючи з 2014 року в Україні точиться війна на сході, що зрештою переросла у повномасштабне воєнне вторгнення 24 лютого 2022 року з боку Росії. Повномасштабна війна повністю перевернула звичний життєвий уклад як жінок, так і чоловіків і ще більше оголила існуючі суспільні проблеми, зокрема і з питань гендерної нерівності. Спираючись на історичний досвід, в умовах великих криз і після них можемо спостерігати стрімкий відкат у питаннях гендерного рівноправ'я, тому інтерпретація ролей чоловіків і жінок потребує особливої уваги. Варто зазначити, що дослідження маскулінності в контексті війни в Україні є складним не лише через мінливість сучасних умов і фактичне переживання цього досвіду в реальному часі, а й через все ще малу увагу до чоловічих студій, однобічний фокус на жінках, що може нести негативні наслідки для суспільства. У цьому підрозділі ми проаналізуємо основні аспекти, які мали вплив на маскулінність українських чоловіків протягом останніх двох років.

Отож з перших днів вторгнення майже 100 тис. українських чоловіків висловили добровільне бажання захищати свою країну й вступили до лав ТрО. За даними опитування InfoSapiens (січень 2023 р.) з березня 2022 року 68% українців були готові стати на захист країни, серед них близько 77% — це чоловіки [10]. Майже через два роки ситуація дещо змінилася, адже серед

чоловіків призовного віку готовність мобілізуватися висловили 35% [11]. Фактично, з перших же місяців повномасштабної війни велика частка чоловіків продемонструвала виконання очікуваної від них за канонами традиційної маскулінності ролі «захисника», але з часом цей відсоток почав спадати. Тим не менш, героїзація традиційної маскулінності й образу мужнього чоловіка, який здатний ризикувати життям заради своєї країни, все ще превалує в українському суспільстві. Приміром, велику увагу отримав напис на бронежилеті санінструктора з позивним Француз, який воював під Авдіївкою: «Боже. Якщо я помру молодим впусти мене в рай, бо в пеклі я побував вже сам» [7] (див. додаток Е).

Відомим прикладом є Герой України Олександр Мацієвський, який, потрапивши у полон, в останні секунди перед розстрілом продемонстрував мужність й виголосив «Слава Україні!». У День Збройних сил України в Києві було встановлено пам'ятник на честь воїна. Ба більше, у суспільстві також активно поширювалися наративи возвеличення й гордості за чоловіків, які «виконують свій обов'язок». Зокрема, за результатами опитування КМІС станом на кінець 2022 року саме ЗСУ користувалися найбільшою довірою серед українців — 96% [9].

На противагу цьому, суспільство ставить під сумнів маскулінність чоловіків, які намагаються уникнути призову до війська, а в деяких випадках виїжджають (легально чи ні) за кордон. Зокрема, висміюються найпоширеніші нелегальні способи перетину кордону: переодягання в жіночий одяг задля виїзду, підробка документів, схема «багатодітний батько», виїзд «на лікування», оформлення фіктивного опікунства за дітьми або людьми з інвалідністю тощо. 16 грудня 2023 року народна депутатка та заступниця голови Комітету Верховної Ради з питань нацбезпеки, оборони та розвідки Мар'яна Безугла на своїй сторінці у Facebook запропонувала позбавляти громадянства або арештовувати активи громадян, які виїхали закордон, якщо ті не повернуться назад. Здебільшого люди підтримали цю ідею, висловлювали обурення щодо чоловіків, які покинули країну під час війни,

пропонували створити «реєстр ухилянтів», але також були люди, які виступили проти цього, спираючись на конституційні права. Окрім того, деякі чоловіки наважувалися переплисти р. Тиса для перетину кордону з Румунією, що найчастіше закінчувалося летальними випадками, але у соцмережах щодо цього розповсюджують як інформаційний контент про небезпеку такого методу й застерігають від шахрайських схем, так і є частка мемів про так званих «ухилянтів»: люди створюють мерч із відповідним підписом, піснємешапи, пишаючись отриманим статусом (див. додаток Є).

Закономірність такого суперечливого ставлення підтверджується статистично: станом на березень 2024 року майже 54% українців розуміють намагання ухилитися від мобілізації через небажання померати, але водночас 43% громадян відчують сором за чоловіків, які втікають чи ховаються від цього [13]. Тобто в суспільстві все ще існує уявлення про «справжнього чоловіка», яке відповідає канонам традиційної маскулінності, але паралельно відбуваються стрімкі процеси утвердження альтернативних форм маскулінності. Сюди можна віднести й ЛГБТК+ спільноту, ставлення до якої за останні роки покращилося: зросла їхня присутність у публічному полі, організовувалися мирні марші за права ЛГБТК+ тощо. Але особлива увага до цієї категорії з'явилася після початку повномасштабної війни, що, на нашу думку, значною мірою пов'язано з демонстрацією їхньої діяльності у ЗСУ національними і міжнародними ЗМІ, умовами Євроінтеграції тощо, тому перебування ЛГБТК-людей у колі військових, що боронять країну, значно впливає на загальне сприйняття їх українцями. Присутність ЛГБТК-чоловіків в лавах української армії розширили рамки мілітаризованої маскулінності, яка превалює в суспільстві, водночас це вказує й на те, що краще ставлення до них сформувалося саме через те, що вони ризикують своїм життям, тим самим відтворюючи основні уявлення про традиційну військову маскулінність.

Альтернативною маскулінністю чоловіків під час повномасштабної війни є також і турботлива маскулінність, яка продовжила розвиватися. Зокрема, військові усе частіше публікують на своїх сторінках фото із своїми

домашніми улюбленцями або тваринами, яких вони прихистили у воєнних умовах — чоловіки хочуть, аби в них вбачали не лише суворих і мужніх захисників, а й просто чуйних чоловіків. Найвідомішим прикладом був поет Максим Кривцов, із яким на лінії фронту постійно був його рудий кіт (див. Додаток Ж). У січні господар із улюбленцем загинули разом.

Як приклад прояву турботливої маскулінності також виступає розвиток відповідального татівства. У контексті нашої роботи важливим є Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька у догляді за дитиною» від 15 квітня 2021 року, згідно з яким забезпечуються рівні можливості й права матері та батька на вихід у декретну відпустку [24]. Окрім того, 18 липня 2022 року Верховна Рада також підтримала правки до законодавства і запропонувала зміни до частини 19 статті 10-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо надання відпустки для догляду за дитиною чоловікам-військовим. Але вийти в декрет вони можуть лише, якщо мати дитини також військова [25]. Парадоксально, але попри припущення про повний відкат до традиційних ролей (про що зарано судити з огляду на контекст, у якому перебуває Україна, зокрема й вплив Євроінтеграції), залученість чоловіків до репродуктивної праці в сім'ї зросла. Наприклад, за результатами досліджень значно виросла частка чоловіків, які беруть участь у догляді за дитиною до трьох років: 37% зазначило, що однаково часто з дружиною купують дитину, 15% — що готують їжу, а 31% — що міняють підгузки (проти 11%, 3% і 8% в 2020 році відповідно). У декретну відпустку також хоче йти більше чоловіків — 25% сьогодні проти 9% в 2020 році. Сумарна кількість годин, проведених з дітьми в місяць і витрачених на домашню працю сягає 237 годин порівняно з 177 годинами в 2020 році [4].

Окремої уваги потребує постать Президента України В. Зеленського, який, на думку дослідників, демонструє новий тип політичної маскулінності й постає зразком для трансформацій у суспільстві [45]. Іноземні дослідники

протиставляють маскулінність В. Зеленського мачизму В. Путіна: на противагу ідеї загарбництва й імпералізму останнього виступає близькість до народу, співчуття, демонстрація емоцій, зокрема, горя й сліз, ідея миру, філантропія В. Зеленського, що у свою чергу нерозривно пов'язано із захистом свого народу. Приклад В. Зеленського допомагає переосмислити маскулінність у політичному просторі, особливо у пострадянських країнах.

Також варто звернути увагу на психологічне та фізичне здоров'я чоловіків, що одночасно й впливає на процес трансформації маскулінності, і відображає його. За даними опитування UNFPA 2022 року, 90% чоловіків жодного разу не зверталися за професійною психологічною допомогою, ще 80% стверджують, що чоловік повинен самотужки вирішувати свої проблеми. Після проведення дослідження було запущено гарячу лінію психологічної допомоги для чоловіків. За рік роботи туди надійшло більше 8500 дзвінків із запитами позбутися тривожних розладів, депресивного стану, проблем у родині чи деструктивних практик. Загалом вдалося стабілізувати емоційний стан майже 58% чоловіків. Було зафіксовано, що після 2014 року здебільшого жінки записували чоловіків на консультації психологів, після 2022 року чоловіки частіше почали робити це самостійно. Фактично, на початку війни чоловіки намагалися відповідати нормі твердості, але під час воєнних дій емоційне напруження дійшло тієї міри, коли потрібно було шукати рішення, тому в нагоді стали гарячі лінії допомоги. Окрім того, деякі військові виступають проти героїзації їхніх особистостей, підкреслюючи, що також мають слабкості. Безперечно, проблема не є вирішеною остаточно, і чим довше триватиме війна, тим сильніше ці ризики поглиблюватимуться [29].

Тема інвалідності чоловіків внаслідок військових дій актуальна в Україні вже 10 років. Такі чоловіки близькі до нормативної маскулінності, адже інвалідність, отримана під час виконання військового обов'язку має аспект героїзації і є наслідком очікуваної від чоловіка поведінки. Станом на 2019 рік в Україні вже налічувалося близько 400 тис. осіб-учасників бойових дій [19]. Оскільки війна все ще триває, відбуваються трансформаційні

процеси, тому ця тема, на нашу думку, потребуватиме окремих глибших досліджень. Тисячі чоловіків повернуться після війни з інвалідністю, ця інтерсекційна проблема стане однією із найгостріших у контексті відновлення України й потребуватиме важливих рішень у різних галузях задля її подолання. Зараз момент, коли з нею можна працювати на випередження, наприклад, впроваджувати програми підтримки чоловіків, формулювати наративи у масовій комунікації про підтримку й витривалість цих осіб. З точки зору комунікативних проєктів успішними, на нашу думку, є фотопроекти Марти Сирко «Скульптурний» та «Неопалимий», які підкреслюють, що чоловіки, які зазнали інвалідизації на фронті не стали слабшими чи менш привабливими особистостями [30].

Висновки до розділу 2.

Протягом 2014-2024 рр. ми можемо спостерігати поетапне закладання фундаменту для трансформації традиційної маскулінності в бік егалітарного дискурсу й появи альтернативних маскулінностей (хоча із зберіганням статусної ієрархії). Події Євромайдану спонукали чоловіків відтворювати канонічні уявлення про традиційну маскулінність: бути сильними, героїчними захисниками країни. Відтворення цих «норм» доповнювалося втіленням стратегій іншування субординованих маскулінностей, якими поставали представники ЛГБТК+ та так званої «Диванної сотні». Протестний простір утілював усе суспільство, і хоча він не був гомогенним за статевим складом, у ньому активно відтворювалися традиційні очікування від чоловіків.

Пандемія COVID-19 значною мірою поглибила наслідки кризи маскулінності й показала, що більшість чоловіків обирають деструктивні сценарії виходу з неї: ризиковані поведінкові практики, відтворення «чоловічих» рис — емоційної закритості, строгості, намагання відповідати нормам твердості й статусу, а також зросли випадки домашнього насильства. Водночас із тим у цей період покращувалася законодавча база, зокрема, щодо декретних відпусток для чоловіків, а також з'явилося безліч проєктів, спрямованих на розвиток відповідального татівства. Таким чином, пандемія

стала проміжним етапом із суперечливими процесами, умови якого підштовхнули чоловіків до вибудовування турботливої маскулінності, хоча тоді вона значною мірою пов'язувалася з функцією контролю.

Гібридна війна з Росією, апогеєм якої стало повномасштабне вторгнення, фактично, сприяла утвердженню мілітаризованої маскулінності як «правильної». Водночас у суспільстві тривають асинхронні процеси, адже чоловіки, які не бажають воювати, стикаються з осудом і фемінізацією їхнього образу та одночасним розумінням і навіть «піднесенням» у вірусній формі в соцмережах. У цьому контексті продовжують розвиватися альтернативні форми маскулінностей, але вони ще не є стійкими. Наприклад, діяльність ЛГБТК-спільноти на фронті значно розширює межі сприйняття «справжнього українського чоловіка», але, фактично, чоловіки-геї таким чином відтворюють основні норми традиційної маскулінності, ризикуючи життям.

Тим не менш, значну роль відіграє образ Президента України, який, на думку іноземних дослідників, є прикладом «нового типу політичної маскулінності», що сприяє трансформації цього конструкту у суспільстві загалом. Ба більше, позитивним спостереженням є значне підвищення залученості чоловіків до репродуктивної праці, що усього за 4 роки статистично зросла на 12-25%. У питанні здоров'я чоловіків бачимо позитивні зрушення щодо сприйняття й готовності звертатися за психологічною допомогою, що також є ознакою відходу від строгих канонів традиційної маскулінності. Але уже зараз ми стикаємося із важливою інтерсекційною проблемою, що потребує окремого аналізу — інвалідизація суспільства, особливо чоловіків, внаслідок воєнних дій. Хоча такий тип інвалідності частіше героїзується, ніж стигматизується, по закінченню війни ми матимемо тисячі солдат, які отримали інвалідність, при цьому мають низьку фінансову допомогу від держави, а отже, утримання багатьох домогосподарств потенційно ляже на плечі жінкам. Запобігти отриманню військових травм можна лише закінченням війни, але на той момент у суспільстві вже має працювати налагоджений механізм допомоги цим людям.

З «ВІДПОВІДАЛЬНИЙ ТАТО» ЯК АЛЬТЕРНАТИВНА ФОРМА МАСКУЛІННОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА PR-ПРОЄКТ

3.1 Методологія дослідження трансформації маскулінності на прикладі чоловіків з досвідом перебування у декретній відпустці

Із попередніх розділів нам вдалося з'ясувати, що в українському суспільстві активного розвитку набуває тема відповідального татівства, що є одним із конструктивних сценаріїв виходу з кризи маскулінності й вагомим кроком до трансформації традиційної маскулінності в турботливу. Задля того, аби запропонувати аргументовані рекомендації та дієвий проєкт з популяризації теми відповідального татівства в українському суспільстві ми вирішили провести ряд глибинних інтерв'ю з чоловіками, які мають досвід перебування у офіційній та/або неофіційній відпустці по догляду за дитиною до 3 років.

Тема відповідального татівства стає пріоритетною для багатьох держав та міжнародних організацій. Зокрема, вона сприяє досягненню Цілей сталого розвитку ООН на період до 2030 року. Україна поступово переймає європейський досвід, тому вже зараз у нашій країні розвивається законодавство щодо виходу тат у декретну відпустку на рівні із жінками, створюються тато-школи, традиційним стає святкування Дня тата. Ці кроки говорять про необхідність й важливість цієї теми, але не вирішують проблему остаточно. Звідси зростає потреба дослідження досвіду чоловіків, що були в декреті, для формування подальших кроків задля поширення залученого татівства в Україні.

Основне дослідницьке питання: Які фактори й мотивація впливають на те, що чоловік обирає піти в декрет, та самоідентифікація чоловіка через призму загального сприйняття досвіду перебування у декретній відпустці?

Об'єкт дослідження: чоловіки України, які мали досвід перебування в офіційній або неофіційній декретній відпустці.

Предмет дослідження: вплив перебування чоловіків у декретній відпустці на процес зміни сприйняття сучасної маскулінності й ролі батьків і татівства як такого.

Мета: з'ясувати які фактори впливають на те, що чоловік обирає піти в декрет, чим мотивується та якими є особливості загального сприйняття чоловіками свого досвіду перебування у декреті задля подальшого створення комунікативного проєкту з поширення ідеї відповідального батьківства серед українського суспільства.

Завдання:

1. виявити причини, фактори та мотиви виходу чоловіків у декретну відпустку
2. визначити роль і важливість сімейних стосунків у житті респондентів
3. виявити ставлення респондентів до явища відповідального татівства та дослідити специфіку індивідуального досвіду кожного респондента
4. визначити фактори, які сприяють або ускладнюють розвиток відповідального татівства
5. з'ясувати, з якою суспільною реакцією стикалися респонденти під час перебування в декретній відпустці
6. з'ясувати думку/упередження респондентів про власну роль у сім'ї, у вихованні дітей.
7. з'ясувати думку респондентів щодо перспектив розвитку відповідального татівства в Україні й інструментів/факторів, які можуть пришвидшити цей процес.

Цільова аудиторія: чоловіки, віком від 23 до 55 років (різні покоління). Відбір здійснювався методом снігової кулі, адже респондентів з потрібним досвідом не так багато в Україні, але схожа практика поширена в окремих колах спілкування, тому одні сім'ї знайомі з іншими, які теж мають схожий досвід. Також основними критеріями до респондентів були такі:

1. чоловіки-респонденти повинні мати досвід перебування у декретній відпустці (як в офіційній, так і в неофіційній);

2. диференціація ЦА за сферою діяльністю, освітою, рівнем матеріального добробуту;
3. проживання в різних регіонах України;
4. сегментування ЦА за кількістю дітей: 1-2, 2-3, більше 3.
5. різний сімейний стан респондентів, якщо таке трапиться (одружений, громадський шлюб, батько-одинок тощо).

Обґрунтування інструментарію: для дослідження досвіду чоловіків у декретній відпустці застосовано якісну методологію, а саме метод глибинний наративних інтерв'ю. В українському дослідницькому полі існує мало емпіричних досліджень на тему відповідального татівства й декретної відпустки для тат. Найбільш ґрунтовні з них були підготовлені для UNFPA, що активно просуває цю тему, і також були кількісними, тому фокусувалися на визначенні загальних тенденцій і отриманні статистично достовірних результатів задля проєктування їх на генеральну сукупність [4; 12]. Спираючись на нашу мету, ми прагнули, щоб наші респонденти описали власний досвід, розкрили глибинну мотивацію свого рішення та персональні «болі» й «досягнення», які вони проживали. Тому респонденти мали керовано підійти до досліджуваної теми й дотримуватися її протягом усього інтерв'ю.

Під час дослідження було проведено 10 глибинних наративних інтерв'ю. Середня тривалість інтерв'ю становить 65 хвилин. Гайд складався з 7 блоків та 23 запитань (див. додаток З). Інтерв'ю були проведені онлайн на платформі Zoom, після чого виконаний транскрипт записів (див. додаток И). У дослідженні застосовані проєктивні методики: персоніфікація і завершення речень, вільні асоціації, картування перебування в декретній відпустці.

3.2 Аналіз отриманих результатів

Під час дослідження було виявлено ряд спільностей у досвіді чоловіків, які були у декретній відпустці. Так, більшість опитаних, окрім декількох випадків, пішли у відпустку по догляду за дитиною не відразу, а коли їхнім дітям було вже від пів року до двох, що обґрунтовувалося «фізіологічною прив'язаністю» дитини до матері під час грудного вигодовування. Чоловіки,

які були в декреті з перших місяців народження дитини, зазначали, що цей період характеризується найбільшою складністю як фізично, так і психологічно. Наприклад, респондент №5 зазначив: «Я вам чесно скажу, що тоді я зрозумів, що я просто не уявляю, як жінка має самотужки з цим справлятися, тому що це дуже складні психологічні випробування... добре, коли їх (батьків) двоє і вони можуть розділити оці всі речі, тому що одна людина, ну точно не може». А один із респондентів порадив чоловікам, які обдумують вихід у декрет, «йти хоча б після пів року, бо це дуже-дуже відповідально, це безсонні ночі, не кожен зможе витерпіти, коли дитина плаче, тільки мама у будь-якому разі зможе допомогти, а пів року і більше — це вже дитина адаптується, тут інші аспекти будуть» (Респондент №1).

Найважливішим мотивом виходу в таку відпустку є економічний, про це так чи інакше зазначили всі респонденти, підтверджуючи загальну тенденцію в Україні. Також були респонденти, які обирали декрет, аби дружина могла продовжити свій кар'єрний розвиток, що також приносило більший заробіток у сімейний бюджет. І хоча більшість чоловіків підтвердили, що повторили б цей досвід, деякі зазначали, що за інших фінансових умов наврядчи це зробили б, тому важливою, на їхню думку, є збільшення фінансової допомоги від держави: «як в Швеції, коли батько йде у декретну відпустку, то там надається матеріальна допомога, яка дуже суттєва, і цим вони залучають йти в декрет... Або якісь пільги надавати батькам в декреті, або якесь фінансово-матеріальне додаткове забезпечення... Це ледь не основне» (Респондент №2). На нашу думку, це пов'язано із раціональним прагненням забезпечити своє домогосподарство економічно, але водночас це є наслідком нерівності в оплаті праці чоловіків і жінок та існуючим стереотипом щодо розподілу ролей у сім'ї, тому з огляду на все ще наявний стереотип (який притаманний представникам обох статей) про чоловіка як основного годувальника, чоловікам складно йти проти «системи», адже це може здатися слабкістю. Наприклад, один із респондентів зазначив: «Дружина мене не поважала, я так відчував. Я навіть

двічі знаходив роботу та збирався туди. Потім ми все зважували й розуміли, що зараз ми в кращих фінансових умовах» (Респондент №3).

Найбільш типовими складнощами виявилися догляд за дитиною, коли та хворіє, проблеми з тайм-менеджментом, фізичні складнощі (відсутність сну, фізичні навантаження), проблеми з логістикою (перевезення візочку в громадському транспорті, спускання сходами, коли не працює ліфт), в окремих випадках фізіологічні складнощі (годувати грудьми може лише жінка, що створює проблеми в зберіганні молока й перевезенні його, якщо дружина не вдома). У більшості випадків чоловіки активніше залучали дружин (рідше дідусів і бабусь) до процесу вирішення цих проблем: вони перебували з дітьми в лікарнях, брали на себе організацію побуту на цей час тощо: «У нас двоє один в одного, двоє в дитини. Тому завжди працювали разом. Коли мені щось було потрібно по роботі, то мене підміняла дружина весь цей час, як я був там» (Респондент №2).

Родичі респондентів здебільшого позитивно ставилися до виходу татусів у відпустку по догляду за дитиною, респонденти наголошували на розумінні з боку сім'ї та друзів. Керівництво на роботі чоловіків, які працювали, також ставилося позитивно, в окремих випадках до цього навіть заохочували. Що стосується реакції громадськості, то характерними виявилися емоції здивування, сумнівів щодо компетентності батька або навпаки захопленість вчинком, хоча, фактично, жінки не отримують такої реакції, адже вважаються «первинними батьками», виконуючими свій обов'язок. «Лікарі чи продавці в дитячих магазинах швидше зі співчуттям і особливою увагою ставляться до батьків у порівнянні з матерями (здається, батьки розглядаються як своєрідні невміхи та обмежено компетентні в порівнянні з матерями)...» (Респондент №8).

Стосунки з дружиною не зазнавали універсальних змін. Загалом респонденти підкреслювали, що різких змін не відбулося. Але все ж частина респондентів говорила про «тісніші зв'язки» з дружинами, підвищення довіри й взаємопідтримки. Але також були респонденти, які розповіли про

погіршення стосунків із дружиною відразу після народження дитини, що було пов'язано як із психологічно складним періодом для обох батьків, так і з стереотипними вимогами з боку дружини, які трансливалися на чоловіка, тобто спостерігалось амбівалентне ставлення щодо ролі батька в сім'ї. У відносинах із дитиною деякі чоловіки підкреслили позитивний вплив, який вони спостерігають уже зараз (особливо це стосується тих, чийм дітям на момент дослідження вже більше 5 років), водночас наголошують на тому, що з матір'ю діти також мають тісні відносини. Зокрема, респонденти зауважували: «Ми стали ближче, думаю, більше часу, більше уваги, більше знаєш про дитину, залучений у її життя з отих таки пелюшок. Неправильно сказати, що я зараз ближчий з донькою, а дружина – ні, ми однаково знаємо всі деталі її життя, ділимося одне з одним, та й доня зараз піросла, все нам розкажує, з обома ділиться» (Респондент №2).

За словами респондентів, які були працевлаштованими на момент виходу у відпустку по догляду за дитиною, у професійному плані після закінчення відпустки все залишилося сталим, у деяких відбулися позитивні кар'єрні зміни (академічна сфера, вони отримали підвищення або нові посадові обов'язки). Загалом чоловіки пов'язують це з першочерговим позитивним ставленням колективу й керівництва до виходу колеги в декретну відпустку. Учасники інтерв'ю, які працювали на фрілансі, висловили різні думки щодо своєї роботи: для більшості він став виходом у цій ситуації та зручним форматом роботи навіть після декрету, тому вони продовжили працювати в такому режимі, а для деяких фріланс був обтяжливим і складним для поєднання з сімейним життям, тому після відпустки їм навіть довелося повністю змінити професійну сферу.

Думки щодо визначення, ким є відповідальний тато, також не були гомогенними. Більшість, відповідаючи на це запитання, вважали головним контрагентом дитину, тому описували відповідального батька як «тато, який може дати раду дитині, дати собі раду з дитиною... який бере до уваги потреби і інтереси дитини... хто свідомо розуміє відповідальність за виховання дитини,

за її безпеку, за її здоров'я, підготовку до життя, психологічний комфорт...» (Респондент №6), «це той, хто в першу чергу, яка б не була ситуація, він думає про своїх дітей, про те, що потрібно його дітям, а вже потім, що хочеться йому» (Респондент №5). Але також було декілька респондентів, які вважали головним контрагентом свою дружину, з якою і мають виконуватися певні домовленості й рішення щодо догляду за дитиною: «відповідальний тато — це, якщо жінка відчуває, що її дитина буде не просто накормлена і доглянута, а й чоловік несе відповідальність за дитину, за її розвиток, за побут... це надійний тил, коли жінка спокійна, вона повинна теж працювати, щоб коли вона прийшла додому, там було все добре» (Респондент №1).

Усі респонденти зазначили, що чоловіків перед виходом у декретну відпустку зупиняє фінансове питання та гендерні стереотипи: «... ситуація на ринку праці (тут і розподіл гендерних ролей, і складності повернення, і бідність українських сімей), по-друге — банальні соціальні стереотипи («неможливо», «чоловіку є чим зайнятися і так», «чоловік має бути здобувачем»))» (Респондент №8). Окрім уже зазначеної потреби у фінансовій допомозі з боку держави, усі респонденти підкреслили, що важливим для залучення чоловіків до відповідального татівства й виходу у відпустку по догляду за дитиною є саме перетворення цієї практики у норму в суспільному полі за допомогою спеціальних комунікативних проєктів, спрямованих на популяризацію цієї соціальної практики: «на рівні уявлень і того, щоб чоловіки, в принципі, припускали для себе таку можливість, то для цього просто потрібно комунікувати. І комунікувати не тільки про можливість піти у відпустку по догляду за дитиною, а в принципі про саму ідею того, що відповідальне татівство — це не про те, щоб заробляти багато грошей, а про те, щоб свідомо, раціонально інвестуватися в дитину» (Респондент №6). Також чоловіки наголошували на важливості реформування відпустки по догляду за дитиною і внесення структурних змін, наприклад, слідуючи досвіду Швеції, зробити її обов'язковою для обох батьків і поділити період порівну між ними, ввести виплати та забезпечити збереження посади на період відпустки.

Проведений аналіз глибинних інтерв'ю дозволяє виділити певну класифікацію декретних практик чоловіків за мотивом виходу в декрет та ставленням до такої практики. Для цього ми скористаємося методом персон, що являє собою узагальнений опис типового представника тієї чи іншої спільноти, групи чи аудиторії, що володіє досвідом, який ми досліджуємо. Цей опис ґрунтується на результатах емпіричного дослідження і реальних фактах, які згадували респонденти. Метод передбачає виокремлення «болів» і «драйверів» учасників дослідження, що є важливим для створення комунікативного проєкту або загальної стратегії просування певної теми у комунікативному просторі. Таким чином, нам вдалося виділити такі 4 основних та 2 додаткові типи декретних практик:

1. «Дозвіллева» декретна відпустка (див. рис. I.1)

Цей тип декретної відпустки характеризується впливом як зовнішніх, так і внутрішніх причин. Зазвичай «дозвіллева» декретна відпустка притаманна безробітним чоловікам або пенсіонерам, які вийшли на пенсію раніше через особливості роботи чи інші причини. Часто такі чоловіки вже мають дітей старше 18 років, з якими проводили менше часу, коли ті були малими. Вони прагнуть надолужити втрачений досвід, а також виходять із раціональних мотивів, адже зберігається джерело доходів — зарплата дружини. Іноді стикаючись із фізичними складнощами, вони залучають до допомоги в догляді за немовлям своїх старших дітей. Соціальні контакти цих чоловіків вузькі, це найчастіше декілька друзів або тривала дружба цілими сім'ями, тому з огляду на це й відсутність роботи, вони приділяють догляду за дитиною й веденню господарства найбільше часу. Після закінчення декретної відпустки вони продовжують доглядати за дітьми (відводять у садочок, гуляють із ними, проводять дозвілля) й домогосподарством загалом.

2. «Практична» декретна відпустка (див. рис I.2)

Причини цього типу декретної відпустки можуть носити як екзогенний, так і ендогенний характер. Економічне становище сім'ї також відіграє важливе значення, але рішення піти у декретну відпустку чоловіки приймають на

основі зручності поєднувати свою професійну діяльність із доглядом за дитиною, чого не може зробити жінка. Час від часу можуть користуватися допомогою своїх батьків або послугами няні, якщо мають термінові робочі задачі чи проєкти. Притаманний фрілансерам, чоловікам, що займаються науковою чи викладацькою діяльністю або працівникам, що мають вільний графік роботи, яку можуть виконувати у зручний час. Часто погоджуються повторити цей досвід із наступними дітьми, вважають, що догляд за дитиною може бути й чоловічим обов'язком.

3. «Вимушена» декретна відпустка (див. рис. І.3)

Цей тип відпустки характеризується наявністю серйозних зовнішніх причин виходу чоловіка у декрет та ультимативністю ситуації, коли на вагах стоїть або взяття декрету чоловіком і краще економічне становище сім'ї через вищу зарплату дружини та/або її значні кар'єрні можливості, або взяття декрету дружиною і гірше фінансове становище, втрата кар'єрного чи професійного розвитку жінки. Найчастіше, за деяких винятків, для чоловіків це рішення є складним з огляду на їхні традиційні уявлення про роль чоловіків і жінок, психологічну чи фізичну неготовність брати на себе такі обов'язки, хвилювання щодо суспільної реакції тощо. Але водночас, виходячи з результатів нашого дослідження, такі чоловіки зрештою підходять до виконання своїх обов'язків із серйозністю й відповідальністю, у багатьох моментах радяться із дружиною чи батьками, ставляться до цього, як до роботи, але зазвичай не готові повторювати цей досвід за будь-яких обставин.

4. Декретна відпустка як «прийнята необхідність» (див. рис. І.4)

Цей тип відпустки поєднує елементи двох попередніх. Як і «вимушена», «відпустка-необхідність» обумовлена серйозними зовнішніми причинами (з боку роботи чи фінансового становища сім'ї). Чоловіки «приймають цю необхідність» з раціональних поглядів, вони радше «не проти» такого рішення, але не виявляють активного бажання. Повторення досвіду вважає доцільним лише за схожих умов, в іншому ж випадку потребуватиме аналізу ситуації і радше за все відмовиться. Але як і в «практичній» відпустці,

чоловіки, які йдуть у відпустку-необхідність, ставляться до цього, як до обов'язку, що може бути і жіночим, і чоловічим, не мислять гендерними стереотипами. Водночас вони намагаються поєднувати це з офіційною чи неофіційною роботою, тому час від часу виконують певні обов'язки з дружиною по черзі.

Додатковими типами є такі:

1. «Ілюзорна» декретна відпустка (див. рис. I.5)

Цей тип відпустки по догляду за дитиною характеризується радше екзогенністю причин виходу чоловіків у неї, аніж їхнім внутрішнім бажанням. Де-юре чоловіки йдуть у неї, але де-факто догляд за дитиною у кращому випадку або розподіляється між чоловіком і дружиною, або за дитиною переважно доглядає лише дружина, батьки подружжя або няня. Зазвичай це пов'язано із певною ситуацією на робочому місці, коли роботодавцю вигідно, аби чоловік-працівник взяв таку відпустку, або з наявністю старших дітей, за якими чоловік доглядає у цей час, доки дружина опікується немовлям. Характерним також може бути ведення чоловіком домашнього господарства (прибирання, приготування їжі, ведення побуту тощо), водночас прямі обов'язки догляду за дитиною є радше додатковими, аніж основними. Найбільш притаманний у разі виходу у декретну відпустку з першого місяця народження дитини, адже за цей час дитина більш залежна від матері, тому потрібна допомога по домогосподарству чи інших побутових моментах.

2. «Експериментальна» декретна відпустка (див. рис. I.6)

«Експериментальна» декретна відпустка зазвичай триває 1-3 місяці. Мотиви найчастіше носять ендогенний характер, адже чоловіки самостійно вирішують «випробувати» себе у новому досвіді та допомогти дружині, водночас вони залучені у життя дитини ще з моменту вагітності й пологів, тому хочуть стати свідками усіх наступних етапів. Часто такому рішенню сприяють роботодавці (фонди, гендерні ініціативи чи проекти), пропонуючи певні програми виходу в декрет чи спонукаючи наданням такої можливості додатково до річної оплачуваної відпустки. У своїх поглядах ці чоловіки є

вільними від гендерних стереотипів, тому вважають догляд за дитиною своїм прямим обов'язком і радять ввести 1-3 місяці відпустки по догляду за дитиною до 3 років обов'язковими для всіх чоловіків.

Таким чином, нам вдалося окреслити основні типи декретних практик чоловіків, які характеризуються різними мотиваційними чи причинними факторами та сприйняттям і ставленням чоловіків до свого перебування в декретній відпустці (див. Додаток І). Окрім того, вищезазначені додаткові типи декретних практик чоловіків, на нашу думку, потребують детальнішого емпіричного вивчення та залучення більшої кількості респондентів, що дозволить зафіксувати окреслені тенденції більш чітко.

3.3 PR-стратегія просування теми відповідального татівства в українському суспільстві

З огляду на здійснений аналіз теоретичної й емпіричної бази нашої роботи ми вирішили привернути увагу до теми відповідального татівства, використавши комунікативні технології. Зараз усе частіше запускають різноманітні PR-ініціативи стосовно висвітлення й рішення цієї проблеми. Варто зауважити, що в Україні такі проєкти розробляють нечасто, що вкотре доводить необхідність практичного втручання в цю проблему з нашого боку, але все ж є багато міжнародних ініціатив, які слугують чудовим прикладом.

Отже, почнімо з українського проєкту «Щастя у 4 руки» [27], який з 2015 року реалізує UNICEF. Мета цієї кампанії полягає в залученні татусів до виховання дітей та розвитку ідеї рівного розподілу обов'язків у сім'ї. У межах проєкту взяли участь такі відомі чоловіки, як В. Вірастюк, Т. Тополя, Т. Степаненко, А. П'ятов та інші. Тут публікують інформаційні матеріали з питання виховання дітей, проводять різні активності, приурочені різним темам та датам, приміром, Дню батька. Корисною в контексті нашої роботи вважаємо ініціативу #суперТАТОможе, в межах якої організатори створили 26 роликів з уже згаданими відомими особистостями та експертами з тем психології виховання, статевого та медіа виховання тощо. UNICEF також зробили свій внесок у розвиток відповідального батьківства, тому розробила кампанію

«Супер Татусі» [16] з метою висвітлення їхньої ролі у розвитку дитини з її перших років життя. Було розроблено сайт, який надає багато інформації стосовно усвідомленого батьківства та майстер-класи для тих, кому в цьому потрібна допомога, щоб набратися якогось досвіду.

Наступний проєкт носить назву Chile Crece Contigo [26] (з ісп.»Чилі росте разом із тобою»). Це програма державного рівня в Чилі, спрямована на інформування батьків стосовно розвитку та підтримки їхніх дітей. Для неї розроблений окремий сайт, на якому містяться текстові та відео-матеріали, а також загальнотематичні поради та відповіді на часті запитання. Проєкт акцентує на рівності подружжя у вихованні дітей, також надає онлайн-курси щодо цих питань, і доступна у версії мобільного додатку.

Проєкт MenEngage [28] розроблений за підтримки Фонду ООН у галузі народонаселення в Східній Європі та Центральній Азії. У межах проєкту публікуються історії батьків, поради для татусів, проводять заходи на різні теми з метою підвищення рівня гендерної рівності.

Наш PR-проєкт носить назву «Тато Поруч». Його мета: висвітлити проблему нерівноцінного розподілу та стереотипного сприйняття гендерних ролей у сім'ї, надати набір ефективних кроків та дій для зміни ситуації та боротьби з укоріненими традиційними уявленнями щодо обов'язків чоловіків у вихованні дітей, а також показати чоловікам важливість проведення спільного дозвілля з їхніми дітьми та надихнути татусів на активну участь у вихованні та всебічному розвитку дітей.

Період стратегії дорівнює пів року. Географія PR-проєкту: всі регіони України, окрім прифронтових, тимчасово окупованих територій, територій активних бойових дій.

Глобальні цілі:

1. Побудова ком'юніті навколо теми відповідального татівства.
2. Боротьба зі стереотипізацією в контексті татівства.

Цілі в контексті SMM:

1. Збільшення впізнаваності PR-проєкту «Тато Поруч»

2. Набір підписників на акаунт проєкту в соціальних мережах
3. Збільшення залученості аудиторії в проєкт
4. Лідогенерація: реєстрації на заходи «Тато Поруч».

Відповідно до цілей нашого PR-проєкту ми виокремлюємо такі KPI на період стратегії:

1. Охоплення 100 000 чоловіків віком від 25 до 45 років щомісяця.
2. Частота контакту з цільовою аудиторією за допомогою платних охоплень = 4 рази на місяць,
3. Приріст аудиторії щомісяця = 1000 осіб з урахуванням відписок.
4. 50 реєстрацій на місяць на кожен захід «Тато Поруч» через соціальні мережі.

На початковому етапі головним каналом комунікації є соцмережі, зокрема Інстаграм або Фейсбук. Станом на сьогодні ми створили акаунт в Інстаграмі @dad_is_here.p [43] (див. додаток Й). У цьому профілі публікуються матеріали на тему відповідального татівства, поради для татусів, інформаційні ресурси, відповіді на поширені запитання в сториз, інтерв'ю з експертами й татами, які вже мають або здобувають досвід декретної відпустки. З часом для кращого представлення в інформаційному середовищі у планах — створення власного сайту, де ця інформація буде поданою глибинніше й деталізованіше.

Цільова аудиторія: проєкт спрямований на чоловіків віком від 25 до 45 років, які перебувають у шлюбі, де пара або чекає на дитину або вже має дитину/дітей. Для кращого розуміння ми розділили аудиторію на два головні кластери й описали портрети їхніх типових представників:

Кластер 1. чоловіки у шлюбі, де чекають на появу дитини

Типовий представник: Анатолій, 29 років, SEO-спеціаліст. Фрілансер, має вільний графік та високий рівень доходу. Разом із дружиною чекають на появу дитини. Дружина працює в юридичній компанії, має стабільну заробітну плату, іноді в місяць вона є вищою, ніж зарплата Анатолія. Анатолій з нетерпінням очікує, коли народиться його син. Чоловік хоче в усьому підтримувати дружину і максимально допомагати їй в догляді за дитиною, але

у вільний від виконання робочих проєктів час. Анатолій не вважає, що чоловік повинен і взагалі здатен доглядати за немовлям, так само як і його дружина, тому наполягає на тому, щоб у декреті залишилася вона, хоча й розуміє, що фінансово вигідніше, якщо декрет візьме він. Це створює дилему для нього.

Кластер 2. Чоловіки в шлюбі, де вже є дитина/діти

Типовий представник: Олександр, 36 років, поліціант. Має 6-річного сина та 10-річну доньку. Чоловік майже постійно на роботі, до того ж досить стресовий. Коли повертається додому, сил на те, щоб провести час з дітьми не знаходить. Він обирає побути в тиші, подивитися телевизор або щось почитати. На вихідних Олександр проводить більше часу з дітьми й дружиною, вони гуляють, ходять в кафе й розважальні центри. Чоловік вважає, що він виконує головний обов'язок батька – забезпечує сім'ю, а його дружина створює в ній затишок. Але з дорослішанням дітей чоловік почав все частіше помічати, що погано розуміється в інтересах своїх дітей, з донькою взагалі немає спільних тем, а його малий син більше схиляється до матері, ніж до нього. Олександр не знає, як виправити це.

На основі здійсненого SWOT-аналізу (див. додаток К) ми сформували стратегію просування. Для досягнення ключових KPI проєкту ми використовуватимемо наступні інструменти:

1. Платні охоплення.

1.1. Таргетована реклама: 4 рази на місяць запускати рекламні кампанії з метою «Охоплення» для збільшення впізнаваності й періодичного контакту з цільовою аудиторією; анонс кожного заходу також будемо ставити на просування, аби залучити нову аудиторію в проєкт і набрати необхідну кількість реєстрацій на події.

1.2. Інфлюєнс-маркетинг — 4 колаборації з блогерами-чоловіками, які мають дітей.

Оскільки аудиторія більше довіряє особистим брендам, ніж комерційним/соціальним/PR-проєктам, «Тато Поруч» анонсуватиме заходи й розповідатиме про себе через блогерів, які вже мають кредит довіри й

відповідають критеріям нашої цільової аудиторії. У межах роботи з ними можемо працювати як на платній основі, так і по бартеру, надсилаючи наші матеріали.

2. Органічні охоплення — досягаються якісним контент-маркетингом. Відповідно до цього «Тато Поруч» вже має прописану контент-стратегію.

Основні елементи позиціонування, філософії та контент-стратегії PR-проєкту:

Ключовий меседж: «Бути свідком кожного «вперше». Обираючи таке ціннісне гасло, ми намагалися акцентувати на унікальності моментів проведених разом із дитиною, водночас у такий спосіб ми підкреслили важливість присутності й участі батька у вихованні дитини на усіх етапах: від самого народження до дорослішання й становлення повноцінного члена суспільства.

Ключове слово проєкту: «партнерство». Такий вибір обґрунтований фундаментальною ідеєю самого проєкту: коли чоловік змінює дитині підгузки, годує її тощо або просто проводить вільний час з нею, беручи участь у її розвитку, то він виконує свою частину обов'язків як батько, а не просто допомагає своїй дружині, адже дитина у подружжя спільна.

Цінності проєкту: турбота, сім'я, підтримка, довіра, відповідальність.

Відповідно до цього створено Tone of Voice для ефективних комунікацій з громадськістю, спрямований на вибудовування довіри до проєкту, ефективної комунікації з аудиторією і стимулювання зворотного зв'язку. У ньому ми виокремили основні принципи, які визначають наше бачення комунікації:

1. Ми говоримо факти, але не використовуємо риторику, яка може залякати чи відштовхнути ЦА. Наприклад, публікуючи статистичні дані, ми лише показуємо стан проблеми, але жодним чином не звинувачуємо, не дорікаємо людям і не применшуємо роль ані чоловіків, ані жінок.

2. Ми ставимося з розумінням до кожної життєвої ситуації, не створюючи опозицій «жертва-агресор», «кращий-гірший» тощо, але не вводимо зайвої поблажливості чи сентиментальності.

3. Ми даємо поради, але не вказуємо, «як жити»; ми той досвідчений приятель в загальній компанії, який підказує, вислуховує і радить, а не вчитель, який повчає й оцінює.

Візуальна концепція. Сторінка та візуальна складова профілю оформлена в єдиному стилі. Застосовано фіолетові відтінки, які символізують гендерну рівність та боротьбу за її досягнення, допоміжним є бежевий колір, який є символом спокою, адже в межах проєкту важливо створити довірливе середовище, у якому кожен учасник буде знаходитися в гармонії.

Рубрикатор контенту:

1. Назва: Татусеві анонси.

Опис рубрики: анонс інформації стосовно онлайн- чи офлайн-заходів. На сьогодні доступнішими є онлайн-заходи, звісно, з урахуванням багатьох факторів, але в майбутньому можна організовувати обидва типи заходів. Це можуть бути вебінари, дискусії, тренінги з теми відповідального татівства та протидії гендерним стереотипам у межах цієї теми.

2. Назва: Татівський гумор

Опис рубрики: публікування розважального контенту (життєві меми, комікси, ситуативи) з метою зниження напруги й створення в свідомості аудиторії «АГА-моменту»: асоціації себе з героями рубрики й розуміння, що аудиторія — не одна в схожих ситуаціях.

3. Назва: Таткові плітки

Опис рубрики: в сториз інстаграму ми ставитимемо запитання стосовно батьківства й публікуватимемо анонімні відповіді татусів. Рубрика направлена на побудову ком'юніті та збільшення залученості в проєкт.

4. Назва: Інформація поруч.

Опис рубрики: корисний контент (лайфхаки, поради, інструкції тощо) для татусів. Рубрика проводиться з метою поширення важливої й актуальної

інформації, яка може знадобитися чоловікам на шляху до відповідального татівства.

Доцільно реалізувати власні спецпроекти та поширити вже існуючі, наприклад, ТАТОНub, чоловічі клуби, створені з метою розвитку культури усвідомленого татівства з фокусом на гендерну рівність. Такі клуби функціонують в Запоріжжі, Одесі, Києві, Полтаві, Вінниці тощо. Наш проєкт у майбутньому може сприяти розвитку та поширенню таких клубів в інших містах України. Для вирішення цього завдання необхідно організовувати спільне дозвілля дітей з татами (у тому числі в присутності психологів) для коригування тих чи інших аспектів спілкування, різноманітні спільні акції, кінопокази, неформальні зустрічі, вечори ігор та фестивалі. Важливо створити чоловіче ком'юніті для спільної діяльності і можливості поділитися своїм досвідом, щоб чоловіки «втягнулися», побачили, що вони не одні і з перших же кроків відчували себе комфортно. Крім того, додатковим напрямом роботи проєкту, на нашу думку, у майбутньому може стати залучення молоді. Для них можна проводити просвітницькі заходи стосовно сексуальної освіти, усвідомленого батьківства, побудови партнерських стосунків в психологічно здоровому середовищі.

Іншими авторськими спецпроектами можуть стати:

1. «Я — тато!»: флешмоб для татусів, у якому вони публікуватимуть свої фото з дітьми в стрічці власних акаунтів. Це періодичний спецпроект, у межах якого ми разом з партнерами будемо дарувати подарунки учасникам флешмобу (за допомогою випадкового визначення переможця). Мета такого спецпроекту — збільшити залученість у проєкт, розбавити інформаційний шум, збільшити аудиторію. У глобальному контексті — це просування ключового меседжу, що бути татом — це класно.

2. «Між чоловіками»: колаборації з «чоловічими» медіа: журналами, подкастами, ютуб-каналами. Раз на місяць вихід інтерв'ю, у якому чоловіки розповідають свій шлях татівства. Аби кожна співпраця була нативною, ми

дотримуватимемося Tone of Voice партнерів і не будемо робити кроспостинг на свої сторінки.

3. Ефективним є і формат челенджів, адже він зазвичай набирає потужних обертів у соціальних мережах і отримує великий відклик від учасників. Челендж може носити різний характер від розважального й веселого (на кшталт кампанії «Танцюй, як тато» від National Responsible Fatherhood Clearinghouse [15], в межах якої виставили серію відео, які демонстрували, що тато може бути не лише серйозним, а й веселим і смішним) до подекуди чутливішого, як кампанія «Тату, почитай мені!» (кампанія організована UNFPA, суть полягала в тому, що знамениті татусі читали уривки книги «Сила дівчаток: маленькі історії великих вчинків») [49].

Комунікаційні кампанії відповідно до інформаційних приводів: День батька (в Україні відзначається в третю неділю червня), 15 травня — Міжнародний день сім'ї, 1 червня — Міжнародний день захисту дітей, 25 листопада — День гендерної рівності та інші визначальні дні в контексті поставленої мети. Деякі з ідей можна реалізовувати і зараз, але все ж в сучасних умовах повномасштабної війни Росії проти України, організація таких заходів на території нашої країни неможлива. Тому в цей період, коли члени мільйонів сімей розлучені просторово між собою, акцентувати потрібно на дещо іншому аспекті — рекомендаціях і способах підтримки зв'язку й близьких стосунків на відстані та концентрації спільних зусиль для подолання цього періоду (ми вже присвятили цій темі один із постів на акаунті) [43].

Також важливим напрямом роботи проєкту має стати співпраця зі схожими проєктами та підтримка інших тематичних ініціатив. Окрім ТАТОНubів, наш PR-проєкт може підтримати ініціативу сімейних цінностей «Щастя в 4 руки», її окремі челенджі, акції чи флешмоби, з метою донести до подружжя, що в сім'ї проблеми чи задачі мають вирішуватися спільними зусиллями чоловіка та дружини. У цьому аспекті доречно організувати й власні активності в соцмережах. Це може бути, наприклад, флешмоб фото чи відео-матеріалів, присвячених якійсь конкретній тематиці, яка об'єднує тат з

їхніми дітьми, або формат «розкажи історію», в якому можуть брати участь як батьки, розповідаючи цікаве про своїх дітей, так і самі діти, якщо вони вже мають доступ до соцмереж.

Висновки до 3 розділу.

Отже, за результатами дослідження впливу перебування чоловіків у декретній відпустці на процес зміни сприйняття сучасної маскулінності й ролі батьків і татівства як такого було з'ясовано, що:

— більшість чоловіків йдуть у декрет, коли діти підростають і не залежать від грудного вигодовування, догляд за дитиною з перших місяців респонденти вважають складним для чоловіка;

— найважливіший мотив виходу чоловіків у декрет — економічний, адже чоловіки здебільшого заробляють більше, що є проявом гендерної нерівності в оплаті праці; саме від фінансового питання залежить, чи повторив би чоловік цей досвід ще раз;

— найбільш типовими складнощами виявилися догляд за дитиною, коли та хворіє, проблеми з тайм-менеджментом через намагання одночасно працювати, фізичні складнощі (відсутність сну, фізичні навантаження), проблеми з логістикою, у окремих випадках «непереборні» фізіологічні складнощі (неможливість годування грудьми);

— сім'я та друзі зазвичай підтримують чоловіків у рішенні вийти у декрет, а от з боку суспільства спостерігається здивування, сумнівів щодо компетентності або, навпаки, захоплення таким рішенням;

— стосунки із дружиною здебільшого покращуються, підвищується рівень розуміння й довіри, в окремих випадках спостерігалось погіршення стосунків через складний період та/або стереотипні вимоги самої дружини до ролі чоловіка;

— помітною є тенденція покращення відносин із дитиною, підвищення її довіри й бажання проводити час із татом, особливо це помітно, коли дитині виповнюється 4+ роки;

— важливими змінами для популяризації декретних практик чоловіків є насамперед збільшення фінансової підтримки чоловіків у декреті з боку держави, а також унормування декретів для чоловіків за допомогою комунікативних проєктів.

Окрім цього, нам вдалося виокремити класифікацію декретних практик чоловіків за мотивом виходу в декрет та їхнім ставленням до такої практики загалом. Основними типами є: «практична», «дозвілєва», «вимушена», декретна відпустка як «прийнята необхідність». Додатковими типами стали «експериментальна» та «ілюзорна». Останні потребують глибшого аналізу та залучення більшої кількості респондентів для окреслення й підтвердження виявлених тенденцій.

На основі проведеного емпіричного аналізу, аналізу існуючих комунікативних ініціатив та розроблених «персон» було запропоновано ідею PR-проєкту «Тато Поруч», спрямованого на утвердження образу «відповідального тата» як конструктивного сценарію виходу з кризи маскулінності та розробку набору ефективних кроків та дій для боротьби з укоріненими традиційними уявленнями щодо обов'язків чоловіків у вихованні дітей. У межах розробки проєкту було створено Instagram-акаунт @dad_is_here.p. У рамках створення комунікативної стратегії поставлено глобальні цілі та цілі в контексті SMM, проведений SWOT-аналіз, визначені та описані два кластери ЦА, поставлені KPI, для досягнення яких описана стратегія просування. Окрім цього, сформовано основні елементи позиціонування й філософії проєкту: визначено ключове слово і меседж проєкту, цінності, Tone of Voice та візуальна концепція. У межах реалізації контент-стратегії сформовано рубрикатор контенту (4 основні рубрики) та описані ідеї власних спецпроєктів, що можна реалізовувати в межах PR-акцій. Насамкінець відповідно до визначених інформаційних приводів описано фокус проєкту в умовах повномасштабної війни, а також визначені подальші перспективи розвитку проєкту.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі досліджено процеси і форми трансформації традиційної маскулінності в українському суспільстві в умовах криз та запропоновано ідею та стратегію реалізації PR-проєкту, спрямованого на утвердження альтернативних форм маскулінності й поширення конструктивних сценаріїв виходу чоловіків із кризи маскулінності на прикладі відповідального татівства.

У першому розділі ми здійснили аналіз існуючих теоретичних підходів до визначення поняття «маскулінність» (біологічного, психоаналітичного та соціально-конструктивістського), що дозволив визначити їхні основні переваги й недоліки, спираючись на які, основним у межах роботи ми обрали соціально-конструктивістський завдяки його можливості розкрити комплексність концепту маскулінності й дослідити сучасне становище чоловіків. Аналіз конструкту «традиційна маскулінність» через призму теорії гегемонної маскулінності Р. Коннелл дозволив визначити, що особливостями цього конструкту є його домінуюча позиція у моделі гендерних відносин, мінливість у різних культурах, спірність і потреба постійного доведення й підтвердження тощо. Проаналізовано типи відносин між маскулінностями: субординація, співучасть та маргіналізація.

Дослідження кризи маскулінності та підходів до її інтерпретації (історичний, есенціалістський, критичний) дозволило з'ясувати, що попри різні аргументи, в українському публічному й академічному дискурсах досвід чоловіків набуває більшої видимості, що відкриває новий ракурс для погляду на сучасний гендерний порядок. Окрема увага приділена конструктивним та деструктивним сценаріям виходу з кризи маскулінності. У контексті нашої роботи ми фокусувалися на формуванню альтернативної маскулінності (турботливої маскулінності й відповідального татівства у гетеросексуальних сім'ях) як одного з конструктивних сценаріїв виходу з кризи.

У другому розділі було досліджено процес трансформації традиційної маскулінності і її сприйняття у суспільному просторі під впливом подій

Євромайдану, пандемії COVID-19 та повномасштабної війни Росії проти України. Вдалося дійти висновку, що зараз можна спостерігати поетапне закладання фундаменту для трансформації традиційної маскулінності у бік егалітарного дискурсу і появи альтернативних маскулінностей (хоча із зберіганням статусної ієрархії).

Події Євромайдану спонукали чоловіків відтворювати канонічні уявлення про традиційну маскулінність, що доповнювалося втіленням стратегій іншування субординованих маскулінностей (представники ЛГБТК+ та «Диванної сотні»). Пандемія COVID-19 стала проміжним етапом із суперечливими процесами: поглибила наслідки кризи маскулінності й показала, що більшість чоловіків обирають деструктивні сценарії виходу з неї, але водночас із тим у цей період покращувалася законодавча база, зокрема щодо декретних відпусток для чоловіків, а також з'явилося безліч проєктів, спрямованих на розвиток відповідального татівства. Гібридна війна з Росією, апогеєм якої стало повномасштабне вторгнення сприяла утвердженню мілітаризованої маскулінності як «правильної». Водночас у суспільстві тривають асинхронні процеси, адже продовжують розвиватися альтернативні форми маскулінностей. Позитивним спостереженням є значне підвищення залученості чоловіків до репродуктивної праці, що усього за 4 роки статистично зросла на 12-25%. Зафіксована готовність чоловіків звертатися за психологічною допомогою. Але уже зараз наявна інтерсекційна проблема — інвалідизація суспільства, особливо чоловіків, внаслідок воєнних дій.

Третій розділ був присвячений проведенню власного дослідження впливу перебування чоловіків у декретній відпустці на процес зміни сприйняття сучасної маскулінності й ролі батьків і татівства як такого. Зафіксовано такі важливі тенденції: вплив економічного фактору на рішення йти в декрет, складнощі для чоловіка у догляді за новонародженою дитиною, проблеми у догляді за дитиною, коли та хворіє, та з плануванням часу. Підтверджено, що зазвичай суспільство демонструє різну реакцію щодо рішення чоловіка: від здивування і сумнівів до захоплення. Зазначена

важливість збільшення фінансової підтримки чоловіків у декреті з боку держави, а також унормування декретів для чоловіків за допомогою комунікативних проєктів.

За результатами аналізу виокремлено класифікацію декретних практик чоловіків за мотивом виходу в декрет та їхнім ставленням до такої практики загалом. Основними типами є: «практична», «дозвілєва», «вимушена», декретна відпустка як «прийнята необхідність». Додатковими типами стали «експериментальна» та «ілюзорна». До кожної з них створено «персону».

На основі вищезазначеного було запропоновано ідею PR-проєкту «Тато Поруч», спрямованого на утвердження образу «відповідального тата» як конструктивного сценарію виходу з кризи маскулінності та розробку набору ефективних кроків та дій для боротьби з укоріненими традиційними уявленнями щодо обов'язків чоловіків у вихованні дітей. У межах розробки проєкту створено Instagram-акаунт @dad_is_here.p. У рамках створення комунікативної стратегії поставлено глобальні цілі та цілі в контексті SMM, проведений SWOT-аналіз, визначена ЦА, поставлені KPI, описана стратегія просування та контент-стратегія. Окрім цього, сформовано основні елементи позиціонування й філософії проєкту: визначено ключове слово і меседж проєкту, цінності, Tone of Voice та візуальна концепція. Насамкінець визначені подальші перспективи розвитку проєкту.

Результати роботи можуть бути використані для подальших досліджень трансформації маскулінності в українському суспільстві та для реалізації проєктів щодо розвитку відповідального татівства. Перспективною тематикою дослідження може бути розвиток альтернативних маскулінностей і факторів впливу на уявлення про них (зв'язок патріотизму й маскулінності, інвалідизація й маскулінність, вплив законодавчої політики на маскулінність тощо). Важливо відстежувати динаміку розвитку відповідального татівства, зокрема завдяки емпіричним дослідженням методом дуальних інтерв'ю подружжів, де чоловіки мають досвід перебування у декреті, аби комплексно проаналізувати думки жінок і чоловіків щодо цього питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батлер Дж. Гендерний клопіт: фемінізм та підрив тожсамості. Київ : Естис, 2003. 224 с.
2. Бурейчак Т. Погані часи для чоловіків? Соціологічні інтерпретації кризи маскулінності. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2011. № 1, січ. – берез. С. 79–94.
3. Бурейчак Т., Петренко О. Канапки, Січ та «бандерівки». ZAXID.NET. URL: https://zaxid.net/kanapki_sich_ta_banderivki_n1300428 (дата звернення: 21.05.2024).
4. Волосевич І., Максименко О. Роль чоловіків у батьківстві у час повномасштабної війни. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/ukr_rol_cholovikiv_u_batkivstvi_u_chas_povnomasshtabnoi_viyny.pdf (дата звернення: 21.05.2024).
5. Вплив COVID19 на права жінок в Україні (звіт дослідження) - Jurfem. URL: <https://jurfem.com.ua/vplyv-covid19-na-prava-zhinok-v-ukraini-doslidgennya/> (дата звернення: 21.05.2024).
6. Гриценко А. Як Євромайдан відправляв жінок на кухню. Я: гендерний журнал. 2014. Т. 36, № 2. С. 22–26. URL: <https://ua.boell.org/uk/2014/11/14/gender-i-politika-genderniy-zhurnal-ya-no2-36-2014> (дата звернення 21.05.2024)
7. Допис hromadske.ua на платформі Facebook від 25.04.2022. URL: <https://www.facebook.com/hromadskeua/photos/a.594862197200814/5382873458399640/?type=3> (дата звернення: 21.05.2024).
8. Дослідження UNFPA Ukraine «Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів та насильства щодо жінок», 2019. URL: <https://cutt.ly/ZMl1SRg> (дата звернення: 21.05.2024).
9. Дослідження КМІС “Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2022 роках”. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1174&page=1> (дата звернення: 21.05.2024).

10. Дослідження компанії Info Sapiens “Зміни в українському суспільстві за рік повномасштабної війни”, 2023. URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=259> (дата звернення: 21.05.2024).
11. Дослідження компанії Info Sapiens “Мобілізація: що відлякує і що мотивує”, 2024. URL: <https://texty.org.ua/articles/111848/mobilizaciya-sho-vidlyakuye-i-sho-motyvuuye-opytuvannya-info-sapiens-na-zamovlennya-textyorgua/> (дата звернення: 21.05.2024).
12. Дослідження компанії Info Sapiens «Роль чоловіків у догляді та піклуванні за дітьми», 2020. URL: <https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/publicpdf/prezentaciya-3.pdf> (дата звернення: 21.05.2024).
13. Інтерфакс-Україна. Стан суспільної свідомості на третій рік повномасштабного російського вторгнення – громадська думка, 2024. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VwWATXUDkdc> (дата звернення: 21.05.2024).
14. Інфографіки «Українські жінки і чоловіки в часи COVID-19». URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/infohrafiky-ukrayinski-zhinky-i-choloviky-v-chasy-covid-19> (дата звернення 21.05.2024)
15. Кампанія «Танцюй, як тато» від National Responsible Fatherhood Clearinghouse. URL: <https://www.fatherhood.gov/research-and-resources/dance-dad-worm-30> (дата звернення: 21.05.2024).
16. Кампанія від UNICEF «Супер Татусі». URL: <https://www.unicef.org/eca/stories/super-dads-across-europe-and-central-asia> (дата звернення: 21.05.2024).
17. Кімел М. Гендероване суспільство / ред. С. Оксамитна ; пер. з англ. С. Альошкіна. Київ : Сфера, 2003. 490 с.
18. Кон І. Чоловіки, які змінюються у мінливому світі. Незалежний культурологічний часопис «І». 2003. № 27. С. 7–48.
19. Марценюк Т. «Захисники галактики»: влада і криза в чоловічому світі. Київ: «КОМОРА», 2020. 256 с.

20. Марценюк Т. Гендер і нація в українському суспільстві : маскулінності та Євромайдан 2013-2014. Я : гендерний журнал. 2015. № 1. С. 4–9. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/5d5e3a14-ce0e-4c3e-b0d2-487509f582b9/download> (дата звернення 21.05.2024)
21. Москвичова А. Жінки на Майдані: або кухня, або барикади?. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25252319.html> (дата звернення: 21.05.2024).
22. Нейджел Дж. Маскулінність і націоналізм: гендер і сексуальність у творенні націй. Гендерний підхід: історія, культура, суспільство / ред.: Л. Гентош, О. Кісь. Львів, 2003. С. 182–204.
23. Опитування соціологічної групи «Рейтинг» «Гендерні ролі та стереотипи», 2021. URL: <http://ratinggroup.ua/research/ukraine/gendernye roli i stereotipy.html> (дата звернення: 21.05.2024).
24. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька у догляді за дитиною: Закон України від 15.04.2021 р. № 1401-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-20#Text> (дата звернення: 21.05.2024).
25. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII : станом на 19 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 21.05.2024).
26. Проєкт «Chile Crece Contigo». URL: <https://www.crececontigo.gob.cl/> (дата звернення: 21.05.2024).
27. Проєкт «Щастя у 4 руки». URL: <https://zags.org.ua/> (дата звернення: 21.05.2024).
28. Проєкт MenEngage. URL: <https://menengage.org/> (дата звернення: 21.05.2024).
29. Рік роботи лінії психологічної підтримки для чоловіків – ключові результати. UNFPA Україна. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/news/рік-роботи-лінії-психологічної-підтримки-для-чоловіків—ключові-результати> (дата звернення: 21.05.2024).

30. Фотопроекти Марти Сирко “Скульптурний” та “Неопалимий”. URL: <https://www.instagram.com/martasyrko?igsh=MXUya3owamR2czBsMw==> (дата звернення: 21.05.2024).
31. Чому на карантині збільшилася кількість випадків домашнього насилля?. Wonderzine. URL: <https://www.wonderzine.me/wonderzine/life/equality/217-yak-pandemiya-pidvischue-riven-domashnogo-nasilstva> (дата звернення: 21.05.2024).
32. Шоломицька О. Ринок праці України та гендерна нерівність в умовах пандемії COVID-19: досвід весняного карантину. Ринок праці. URL: <https://voxukraine.org/rinok-pratsi-ukrayini-ta-genderna-nerivnist-v-umovah-pandemiyi-covid-19-dosvid-vesnyanogo-karantynu> (дата звернення: 21.05.2024).
33. Baker P., White A., Morgan R. Men's health: COVID-19 pandemic highlights need for overdue policy action. *The Lancet*. 2020. Vol. 395, no. 10241. P. 1886–1888. URL: [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(20\)31303-9](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(20)31303-9) (дата звернення: 21.05.2024).
34. Bird S. R. Masculinity Studies. *International Encyclopedia of the Social Sciences* / ed. by W. A. Darity. 2nd ed. New York, 2008. P. 5–11.
35. Chodorow N. *The reproduction of mothering: Psychoanalysis and the sociology of gender* : with a new preface. Berkeley : University of California Press, 1999. 263 p.
36. Connel R. W. *Masculinities*. 2nd ed. Berkeley and Los Angeles : University of California Press, 2005. 324 p.
37. Connel R. W., Messerschmidt J. W. Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept. *Gender and Society*. 2005. Vol. 19, no. 6. P. 829–859.
38. Connell R. W. *Gender and power: Society, the person and sexual politics*. Cambridge: Polity in association with Blackwell, 1987. 334 p.
39. Coronavirus disease (COVID-19): Tobacco. World Health Organization (WHO). URL: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-covid-19-tobacco> (дата звернення: 21.05.2024).

40. Dinnerstein D. *The Mermaid and the Minotaur: Sexual Arrangements and Human Malaise*. Harpercollins, 1991. 304 p.
41. Fraser N. *Justice Interruptus: Critical Reflections on the “Postsocialist” Condition*. New York : NY: Routledge, 1997. 252 p.
42. Goldberg E. *The Executive Brain: Frontal Lobes and the Civilized Mind*. Oxford University Press, USA, 2002. 272 p.
43. Instagram-акаунт PR-проекту «ТАТО ПОРУЧ». URL: https://instagram.com/dad_is_here.pr?igshid=ZDdkNTZiNTM (дата звернення: 21.05.2024).
44. Kimmel M. S. *Masculinity as homophobia: Fear, shame, and silence in the construction of gender identity. College men and masculinities: Theory, research, and implications for practice*. 3rd ed. New Jersey, 2010. P. 23–31.
45. Skriptaite R. *From a Jester to a Hero: is Zelensky an epitome of the modern post-Soviet political masculinity?*. URL: <https://obo.web.ox.ac.uk/from-a-jester-to-a-hero-is-zelensky-an-epitome-of-the-modern-post-soviet-political-masculinity> (дата звернення: 21.05.2024).
46. *The COVID-19 Sex-Disaggregated Data Tracker | Global Health 50/50*. Global Health 50/50. URL: <https://globalhealth5050.org/the-sex-gender-and-covid-19-project/the-data-tracker/?explore=country&country=Ukraine#search> (дата звернення: 21.05.2024).
47. Thompson E. H., Pleck J. H. *The Structure of Male Role Norms*. *The American Behavioral Scientist*. 1986. Vol. 5, no. 29. P. 531–543.
48. Tiger L., Fox R. *The imperial animal*. Toronto : McClelland and Stewart, 1971. 308 p.
49. UNFPA Ukraine. *Daddy, read to me in 2018, 2018*. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=QcahMZcCxSE> (дата звернення: 21.05.2024).
50. West C., Zimmerman D. H. *Doing Gender*. *Gender & Society*. 1987. Vol. 1, no. 2. P. 125–151. URL: <https://doi.org/10.1177/0891243287001002002> (дата звернення: 21.05.2024).

51. World Population Dashboard -Ukraine | United Nations Population Fund. United Nations Population Fund. URL: <https://www.unfpa.org/data/world-population/UA> (дата звернення: 21.05.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця «Підходи до розуміння кризи маскулінності»

Підхід	Основна теза
історичний	криза маскулінності як новий продукт культурних, соціальних, економічних і політичних змін ХХ ст.
есенціалістський	криза маскулінності перманентна, кризові тенденції від самого початку закладені в надвисоких очікуваннях до чоловіків
критичний	кризи маскулінності не існує, влада у світі все ще в руках чоловіків, тому немає сенсу говорити про кризові процеси

Онлайн-постер «Нація існує, поки є чоловіки, готові за неї воювати»

Фото з подій Євромайдану.

Активіст Михайло Гаврилюк як втілення образу козака

Герб «Диванної сотні»

Фото з подій Євромайдану.

Лозунг «Краще боягузом на Майдані, ніж хоробрим перед теликом»

«Привітальна» онлайн-листівка чоловіків із 8 березня, 2014

Фото з соціальних мереж.

Напис на бронежилеті санінструктора, який воював під Авдіївкою

Приклад втілення образу «ухилянта» у вигляді мерчу
(чохол для телефонів)

Додаток Ж

Фото зі сторінки Максима Кривцова у Фейсбук. На фото поруч його кіт

Гайд глибинного наративного інтерв'ю

ВСТУП

- *Представлення модератора*
- *Ми гарантуємо конфіденційність Ваших відповідей, результати будуть проаналізовані в узагальненому вигляді. З метою подальшого аналізу дискусії ведеться аудіозапис. Цей запис не може бути переданий третім особам без Вашої згоди і використовуватиметься тільки для внутрішнього користування.*

Знайомство з учасником:

1. «Ім'я», розкажіть про себе: скільки Вам років, ким і де працюєте, скільки у Вас дітей, скільки часу пробули в декреті, чим любляєте займатися у вільний час?

БЛОК 1. СПРИЙНЯТТЯ КАТЕГОРІЇ «ДЕКРЕТНА ВІДПУСТКА». НАРАТИВ.

2. Скажіть, які образи, думки, асоціації у Вас виникають, коли Ви чуєте словосполучення «декретна відпустка»? *(застосовуємо методику асоціацій для зняття спонтанних уявлень)*
3. Я б хотіла попросити розповісти про Ваш досвід перебування у декретній відпустці. Найкраще розпочати з моменту, як і коли у Вас з'явилися перші думки про вихід у декрет, а потім розкажіть про те, як проходив цей досвід аж до моменту виходу з декрету. Можете згадувати будь-які деталі, мене цікавить усе, що є важливим для Вас.

ПРИМІТКА МОДЕРАТОРУ *(важливо зрозуміти головні мотиви, фактори, обставини й ціннісні установки респондента - ЗОНДАЖ)*

БЛОК 2. ПЕРЕБУВАННЯ У ДЕКРЕТНІЙ ВІДПУСТЦІ

4. Які у Вас були очікування щодо перебування в декреті? Чи справдилися очікування?
5. Пропоную виділити певні етапи за період Вашої декретної відпустки. Уявімо, що ця лінія – це увесь час, проведений у декреті. Точками вказані початок декрету й вихід з нього. Які етапи Ви можете виділити на цій лінії, які, на Вашу думку, мали важливе значення у цей період? Як би Ви їх назвали? Схарактеризуйте їх коротко.

6. А які випадки запам'яталися на все життя? Що гріє душу, коли Ви згадуєте про це?
7. Із якими найбільшими складнощами Ви стикнулися під час декрету? *(Зондаж: Що допомагало долати ці складнощі, як виходив із ситуацій, чию допомогу залучав, чим користувався?)*

8. А чи виникали у Вас думки припинити перебування в декреті? *(Якщо так: Які це були ситуації? Як Ви їх перебороли?)*

БЛОК 3. СУСПІЛЬНА РЕАКЦІЯ

9. Коли Ви повідомили, що йдете в декретну відпустку, як на це відреагувало Ваше оточення? Підтримали чи, може, не розуміли? *(Зондаж стосовно думки: Якщо негативно, які аргументи Ви наводили іншим, щоб переконати їх у необхідності й нормальності такого рішення? Що вони говорили?)*
10. Чи змінилося Ваше оточення за період перебування в декретній відпустці? Якщо так, то як змінилося? Які люди з'явилися у Вашому колі спілкування, а хто навпаки зник? Якщо так, хто ці люди?
11. Як чужі люди реагували на те, що саме Ви пішли в декретну відпустку? Сусіди, інші матусі чи татусі, лікарі?
- 11.1 . Коли Ви прийшли й повідомили про декрет, як Ваші колеги й керівництво відреагували на Ваше рішення? *(Чи стикалися з неприйняттям або негативним ставленням від колег через те, що Ви чоловік у декреті? Як вони аргументували негативне ставлення? АБО Чи підтримали колеги у цьому рішенні, що сказали?).*

БЛОК 4. СТОСУНКИ В СІМ'Ї

12. Після виходу в декрет змінилося щось у відносинах з найближчим оточенням, дружиною, родичами? *(ЗОНДАЖ: У Вашої партнерки були обов'язки по догляду за дитиною? Як ви їх розподілили?)*
- 12.1. Досвід декрету якось вплинув на стосунки з партнеркою? *(Зондаж позитивного й негативного)*
- 12.2. На Вашу думку, як на Ваші стосунки з дитиною вплинуло те, що в декреті були Ви, а не дружина?

БЛОК 5. САМОРЕАЛІЗАЦІЯ Й КАР'ЄРА

13. Якщо взяти Ваш пересічний день у декреті, у ньому був час на себе? *(Зондаж: що робив, як вдалося знайти на це час?)*
14. Ви згадували, що працюєте *(професія респондента)*. Як декрет вплинув на Вашу кар'єру? *(Зондаж: Чи складно було повертатися у професійні ряди? Як Ви почувалися на роботі у перші дні після декрету?)*

БЛОК 6. ВІДПОВІДАЛЬНЕ ТАТІВСТВО

15. Опишіть, яким, на Вашу думку, є відповідальний тато? Відповідальний тато – це...?
16. Як думаєте, чому чоловіки так рідко йдуть у декретну відпустку? Що на це впливає?

17. Як можна заохотити більшість чоловіків йти у декретну відпустку? Якби у Вас була можливість щось змінити щодо підтримки чоловіків у декретній відпустці, що б це було?

18. Які переваги й недоліки, на Вашу думку, має те, що чоловіки доглядають за дітьми?

БЛОК 7. СТАВЛЕННЯ ДО ДЕКРЕТУ

19. Якби Ви мали змогу повернутися назад і змінити рішення, Ви пішли б тоді у декретну відпустку ще раз чи відмовилися б?

20. Чи захотіли б Ви йти у декретну відпустку з наступними дітьми? Повторили б цей досвід? *(Можливо, досвід повторювався, тоді запитати, чи була значна відмінність, порівнюючи з першим)*

21. Якби була б така можливість, що б Ви порадили іншим чоловікам, які роздумують над можливістю піти у декретну відпустку?

22. Ваше найбільше відкриття за період декрету?

23. Мої запитання закінчилися, можливо, обговорюючи цю тему, ми не торкнулися ще чогось важливого. Якщо Ви хотіли б щось додати стосовно теми нашої розмови, то можете це зробити зараз.

Дякую за Ваш час і щирі відповіді!

Посилання на гугл-папку з транскриптами проведених глибинних
інтерв'ю

<https://drive.google.com/drive/folders/1M5NH6vpq1gNmH1-jOpo-sodM-2-XNaua?usp=sharing>

Додаток І

«Персони» чоловіків, які перебували у виокремлених у класифікації
типах відпустки по догляду за дитиною

Рис. І.1

Персона чоловіка, який перебував у «дозвіллевій» декретній відпустці

Сергій, 55 років

Безробітний, пенсіонер, у минулому електроварювальник. Одружений, батько двох дітей. Живе у передмісті Харкова.

БОЛІ

- Страх насмішки з боку оточення, особливо інших чоловіків
- неприйняття з боку керівництва на роботі
- низький фінансовий дохід
- боїться залишати на чужу людину (няню)
- найбільш травматичний досвід - хвороба дитини
- боїться халатності лікарів тощо
- Відчуття втоми й вигорання.
- Страх не бути "достатньо хорошим" батьком.

ДОСЯГНЕННЯ

- Проведення якісного часу з дитиною під час декретної відпустки.
- Участь у важливих подіях життя дитини.
- Поділ відповідальності за виховання дітей з дружиною.
- Зменшення навантаження на дружину.
- Покращення комунікації та взаєморозуміння в сім'ї
- Сприяння кар'єрному розвитку дружини.
- Нове бачення пріоритетів у житті.
- Більш глибоке розуміння цінності сім'ї та батьківства.
- Боротьба зі стереотипами про те, що виховання дітей - це жіноча справа.
- Демонстрація можливості чоловіків бути активними учасниками виховання дітей.

ЩО ВІН БАЧИТЬ?

- Як росте дитина, помічає кожне "вперше"
- Безсонні ночі з дитиною і втомлену дружину, яка була в декреті до цього моменту, пізніше - спокійну за сім'ю дружину
- Спеціальні проекти ("Хата на тата")
- Чоловіків, які цураються виконувати "жіночу роботу" - сидіти в декреті
- Молодих татусів у місті, які гуляють з дітьми
- Методична література про догляд за дітьми
- Позитивні приклади знайомих чоловіків, які також пішли в декрет
- Слабку медичну, законодавчу системи, малу фінансову допомогу

ЩО ВІН ЧУЄ?

- Слова підтримки сім'ї, друзів і близьких
- Підтримку з боку лікарів, інших татусів і мам
- Стереотипи про роль чоловіка в сім'ї, але не погоджується із цим

ПРО ЩО ВІН ДУМАЄ?

- Як зробити дружину і дітей щасливими
- Як краще організувати свій час і справи.
- Як відреагують інші на його рішення
- Як він може бути корисним для сім'ї та суспільства.
- Як він може збалансувати декрет із іншими побутовими зобов'язаннями.
- Відчуває підтримку рідних і оточуючих, зближення із дружиною
- Відчуває відповідальність і обов'язок за дитину і сім'ю
- Відчуває частку сумнівів щодо рішення, але зрештою долає їх
- Відчуває гордість за своє рішення піти в декрет
- Упевнений, що відповідальний тато - це надійний тил і вміння взяти на себе турботи

ЩО ВІН КАЖЕ І РОБИТЬ?

- Я сприймаю декрет для чоловіка як належне
- Я освою ази догляду й виховання за дитиною
- я батько і відповідальний на одному рівні з матір'ю
- Дитина наша, і ми разом відповідальні перед законом, Богом, мораллю
- Я не боюся труднощів, я готовий до всього
- Я хочу надолужити досвід батьківства
- Не працюю, доглядаю за дітьми, виконую домашню роботу (репродуктивну), так і технічний бік (відремонтувати щось, утримувати господарство)

”

Відповідальний тато – це тато, який може повністю організувати комфорт дитини. Від чистої пелюшки до активного відпочинку, а не тупого перегляду мультиків.

Рис. І.2

Персона чоловіка, який перебував у «практичній» декретній відпустці

Вадим, 37 років
Веб-дизайнер на фрілансі, батько однієї дитини, живе у Вінниці

БОЛІ

- Постійна нестача часу на себе, друзів, роботу через турботу про дитину.
- Відсутність вільного часу з дружиною на відпочинок.
- Фінансова нестабільність через фрілансову роботу.
- Постійна втома та недосипання через цілодобову турботу про дитину.
- Складно поєднувати догляд за донькою з хатніми справами та своїми проєктами.
- Монотонність деяких днів і однакові повторювані дії.

ДОСЯГНЕННЯ

- Тісний емоційний зв'язок з донькою через постійне перебування разом.
- Успішне поєднання фрілансу з доглядом за донькою.
- Підтримка гармонійних стосунків з дружиною, незважаючи на нестачу часу.
- Повноцінний досвід материнства/батьківства у всіх його проявах.
- Розвиток нових навичок з ведення господарства та виховання дитини.

ЩО ВІН БАЧИТЬ?

- Свою маленьку донечку, як вона грається, повзає, ходить чи вперше промовляє слова.
- Розкидані іграшки та безлад навколо, з яким доводиться боротись.
- Гори речей, які треба попрайти, скласти одягу та все домашнє господарство
- Молодих татусів у місті, які гуляють з дітьми
- Методична література про догляд за дітьми
- Позитивні приклади знайомих чоловіків, які також пішли в декрет
- Слабку медичну, законодавчу системи, малу фінансову допомогу

ЩО ВІН ЧУЄ?

- Слова підтримки сім'ї, друзів і близьких
- Підтримку з боку лікарів, інших татусів і мам
- Стереотипи про роль чоловіка в сім'ї, але не погоджується із цим
- Захват і умиління оточуючих, здивування, що він тато в декреті
- про життя інших сімей, з якими потоваришував, будучи в декреті

ПРО ЩО ВІН ДУМАЄ?

- Чи правильно він діє, чи все робить так як потрібно для розвитку доньки.
- Про хвилини відпочинку чи можливість поспати вдень.
- Коли дружина прийде з роботи і як тоді розподілити обов'язки.
- Чи все встигає зробити, поки донька спить.
- Про свої проєкти і коли буде час на них попрацювати.
- Доглядати за дитиною - це і його обов'язок, але люди мислять стереотипно
- Радить йти в декрет, адже це не страшно й варте всього
- Жалкує, що дружина не бачить тих же моментів з донечкою
- Не розуміє суспільного "захоплення" чоловіками в декреті, адже вважає це звичайним явищем

ЩО ВІН КАЖЕ І РОБИТЬ?

- Водить донечку на прогулянки, гуляє з нею у парках.
- Виконує господарські роботи - готує їжу, прибирає, бере речі.
- Грає та розвиває донечку, навчає її нових навичок.
- Розмовляє з дружиною, обговорює щоденні справи та домовляється про розподіл обов'язків.
- Виконує замовлення як веб-дизайнер у вільний час.
- Разом із дружиною справляється зі складнощами
- Звертається за допомогою до своїх батьків
- Дає інтерв'ю про декрет ЗМІ

”

Відповідальний тато любить свою дитину і обирає варіанти розвитку подій спираючись на її інтереси. Він завжди знає, як зарадити забитому коліну, яка казка подобається перед сном і так далі.

Рис. І.3

Персона чоловіка, який перебував у «вимушеній» декретній відпустці

Андрій, 43 роки
Механік, у пошуках роботи. Має 1 дитину. Живе у Харкові.

БОЛІ

- Фінансові труднощі через відмову від основної роботи на піку кар'єри
- Втрата можливостей для професійного зростання
- Постійні сварки та непорозуміння з дружиною через побутові негаразди
- Хронічне недосипання та виснаженість
- Сумує за можливістю працювати та заробляти гроші
- Важко "опустатися до рівня дитини" у грі та фантазіях
- Складно постійно стежити за активною дитиною
- Боязнь насмішок з боку оточуючих

ДОСЯГНЕННЯ

- Зберіг сім'ю попри всі труднощі
- Сам відлучив сина від памперсів
- Зміг організувати побут за складних обставин (напр. під час карантину)
- Виховав дитину, яка його дуже любить і цінує
- М'якшає та стає більш терплячим завдяки догляду за дитиною
- Опановує нові навички з ведення домогосподарства

ЩО ВІН БАЧИТЬ?

- Тендітну, беззахисну дитину, про яку потрібно постійно піклуватися
- Засмучене обличчя дружини під час їхніх сварок
- Складнощі у веденні побуту та необхідність прибирати
- Памперси, одяг і взуття, одягнені невірно на сина
- Дитячі речі та іграшки скрізь навколо в квартирі
- Інших матусь на дитячих майданчиках, які допитливо спостерігають за ним
- Слабку медичну, законодавчу системи, малу фінансову допомогу

ЩО ВІН ЧУЄ?

- Плач та істерики новонародженого сина
- Непорозуміння та сварки з дружиною через побутові моменти та недосипання
- Здивовані погляди сусідів та інших матусь, що саме він проводить стільки часу з дитиною
- Аудіокнижки у вільний час
- Поради дружини й сім'ї, як зробити краще

ПРО ЩО ВІН ДУМАЄ?

- обрав невдалий час для перекваліфікації та зміни професії дружина його не поважає через постійні сварки
- оточення вважає його ледацягою за догляд за дитиною
- важко поєднувати роботу віддалено з доглядом за сином
- декрет - це тяжка праця, не кожному під силу
- нікого не навчають, як бути хорошим батьком
- потрібно ставити перед собою чітку мету та досягати
- догляд за дитиною це більше жіноча справа краще працювати та заробляти гроші, ніж сидіти з дитиною
- про припинення декрету як тільки буде змога

ЩО ВІН КАЖЕ І РОБИТЬ?

- Одягає памперси навпаки, одяг не за розміром
- Виходить на прогулянки за будь-якої погоди
- Дзвонить дружині на роботу через істерики дитини
- Слухає аудіокнижки під час прогулянок
- Відлучає сина від памперсів
- Намагається працювати віддалено, але кидає роботу через неможливість поєднувати її з сімейним життям
- Постійно підшукує якусь роботу через боязнь втратити себе, але зрештою залишається в декреті, бо це раціональніше економічно

”

Відповідальний тато це... Та його напевно не існує, хоча... цікавиться життям своєї дитини. Трудящийся в декреті, а не той, хто відбуває його.

Рис. І.4

Персона чоловіка, який перебував у декретній відпустці як «прийнятій необхідності»

Олександр, 40 років
Викладач, батько двох дітей.
Живе у Харкові.

БОЛІ

- Боїться погіршення професійного розвитку
- Незмога повністю відтворити турботу матері за дитиною + фізична й фізіологічна неможливість це зробити
- Нерозуміння з боку суспільства
- Вплив суспільних криз (пандемія, війна)
- Нудьга від монотонності виконання обов'язків по догляду за дитиною

ДОСЯГНЕННЯ

- Зміг поєднати робочі моменти й догляд за дитиною
- Опанував базові навички догляду за дітьми
- Зміг разом із дружиною розподілити обов'язки комфортно для обох
- Після декрету вдалося просунутися кар'єрними сходами
- Упорався з усіма складнощами під час цього досвіду
- Зміг знаходити час для своїх інтересів та маневрувати бюджетом і часом спільно з сім'єю

ЩО ВІН БАЧИТЬ?

- Як суспільство ставиться до чоловіків у декреті, ніби до невіст
- Інших татусів, які ходять з дитиною гуляти, відвідують лікаря
- Як росте його дитина, відкриває "нові скіли"
- Побут, який здебільшого перейняв він
- Недовершену законодавчу базу щодо цього питання
- Нерозповсюдженість цієї практики в суспільстві, вважає, її треба зробити нормою

ЩО ВІН ЧУЄ?

- Легке захоплення і подив з боку колег, вважає цю реакцію незаслуженою
- Підтримку й заохочення до такого рішення з боку керівництва
- Думки чоловіків про те, що декрет - це "Неможливо", не погоджується із цим
- Підтримка з боку сім'ї, їхню готовність допомогти у разі чого

ПРО ЩО ВІН ДУМАЄ?

- Не вважає, що чоловік гірший у плані виховання дружини, ніж жінка
- Вважає, що це чесно піти в декрет з другою дитиною, адже з першою була дружина
- Переконаний, що якщо вже почав щось робити, потрібно виконати це до кінця
- Думає, що керівництву також було вигідно, щоб він отримав такий досвід
- Думає, що його б засмутило, якщо б він у цей період не зміг працювати хоча б у неповному обсязі
- Вважає свій декрет насамперед економічно обумовленим
- Не виявляє активного бажання брати таку відпустку, але "погоджується прийняти цей вибір", якщо доведеться
- Вважає, що чоловік все ж не може повністю замінити жінку, але його роль все одно цінна

ЩО ВІН КАЖЕ І РОБИТЬ?

- Не часто згадує на роботі про декрет, щоб колеги не вважали, ніби він ним "прикривається"
- навчився базовим моментам у вихованні й догляді за дитиною
- Заводить нові знайомства з іншими батьками на майданчику, вважає ці знайомства віддаленими
- Паралельно продовжує працювати, вдало поєднуючи догляд за дитиною із роботою, вважає, що в цьому плюс його професії
- Готує "довгострокову" їжу

Відповідально ставиться до матері власної дитини та своїх зобов'язань.

Рис. І.5

Персона чоловіка, який перебував у «ілюзорній» декретній відпустці

Рис. І.6

Персона чоловіка, який перебував у «експериментальній» декретній відпустці

Микола, 43 роки
Комунікативний менеджер, батько двох дітей. Живе у Києві.

БОЛІ

- Проблеми з таймменеджментом і сном
- Відчуття втоми й вигорання.
- Страх не бути "достатньо хорошим" батьком і пропустити щось важливе у житті дитини через роботу
- Боїться, що коли дитина виросте, він не зможе вплинути на те, яку інформацію та споживає, а от інформація на дитину вплине
- Боїться ускладнень, коли діти хворіють
- Свариться з батьками через старі методи виховання, боїться їхнього втручання у своє сімейне життя

ДОСЯГНЕННЯ

- Проведення якісного часу з дитиною під час декретної відпустки.
- Участь у важливих подіях життя дитини.
- Поділ відповідальності за виховання дітей з дружиною.
- Зменшення навантаження на дружину.
- Покращення комунікації та взаєморозуміння в сім'ї
- Сприяння кар'єрному розвитку дружини.
- Боротьба зі стереотипами про те, що виховання дітей - це жіноча справа.
- Налагоджений таймменеджмент
- Підтримка дружини у найскладніший період після народження дитини
- Знає про всі успіхи дітей, навіть якщо чогось не розуміє

ЩО ВІН БАЧИТЬ?

- Спеціальні проекти та книжки Комаровського про догляд за дітьми, книгу Артема Чапая про декрет
- Халатне ставлення у суспільстві до рішення завести дитину й подальший догляд за нею
- Безсонні ночі з дитиною і втомлену дружину
- Слабку державну медичну систему
- Малу фінансову допомогу чоловікам у декретній відпустці
- Бачить навколо "тат вихідного дня"
- Досвід інших країн, де чоловіки ХОЧУТЬ йти в декрет, вважає за потрібне брати приклад України
- Чоловіків, які соромляться доглядати за дітьми через стереотипи

ЩО ВІН ЧУЄ?

- Застарілі поради від своїх батьків
- Чує про випадки, де чоловіки взагалі не знають нічого про життя дітей
- Чує думки незнайомих людей про те, що чоловік не здатен нормально доглядати за дитиною
- Чує підтримку з боку сім'ї, друзів, керівництва
- Переходить на аудіокниги і подкасти, щоб поєднувати більше справ одночасно
- Слухає про успіхи своїх дітей, підтримує їх
- Чує про історії знайомих, де жінки сильно втомлюються справлятися самим з малими дітьми

ЩО ВІН КАЖЕ І РОБИТЬ?

- Я сприймаю декрет для чоловіка як обов'язок
- Я набираюся досвіду разом із дружиною і ми разом справляємося зі складнощами
- Я переходжу на приватну медицину, тому що мені важливе здоров'я дітей
- Я розмовляю з немовлям про все, аби воно запам'ятовувало з пелюшок різну інформацію
- Я намагаюся проводити якомога більше вільного часу із дитиною, щоб вчити корисностям
- "кіпішує", коли з дитиною щось стається, намагається знайти всі можливі рішення, аби це виправити
- Коригує свій графік так, аби більше бути з дітьми, обирає відпочинок, враховуючи цей аспект
- За короткий час декрету віддається цьому досвіду на повну

ПРО ЩО ВІН ДУМАЄ?

- Як зробити дружину і дітей щасливими
- Як краще організувати свій час і справи.
- Відчуває гордість за своє рішення відчувати на собі цей досвід і радить всім брати відпустку хоча б в місяць
- Що декрет складний досвід і труд, на роботі легше, але воно того варте
- Уявляє декрет як на гарних фотосесіях в інстаграмі, але все виходить рівно навпаки
- Коли з'являються діти, ти не належиш собі, це має бути свідомий вибір
- Як якісніше проводити час з сім'єю
- Як побороти стереотипи в суспільстві

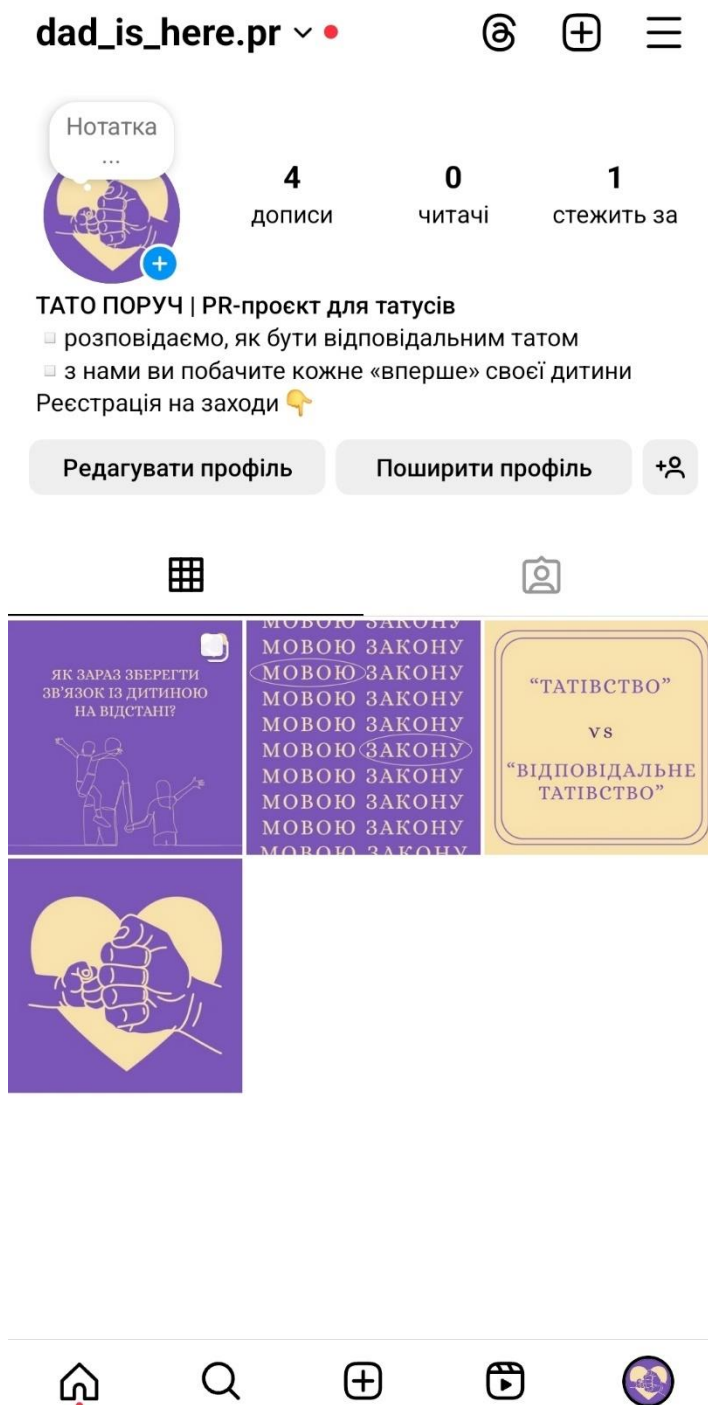
Відповідальний тато – це той, хто в першу чергу, яка б не була ситуація, він думає про своїх дітей, про те, що потрібно його дітям, а вже потім, що хочеться йому.

Додаток І

Таблиця «Структурований опис типів декретних практик чоловіків»

	Дозвілєва	Вимушена	Практична	Відпустка-необхідність	Ілюзорна	Експериментальна
Причини та мотиви	Екзогенні та ендогенні (безробіття, рання пенсія, бажання надолужити досвід)	Серйозні екзогенні (фінанси, кар'єра дружини), відсутність вибору	Екзогенні та ендогенні (успішне поєднання професійної діяльності з доглядом за дитиною)	Екзогенні причини (робота, фінанси) та раціональність	Екзогенні причини (робота, старші діти)	Ендогенні причини (інтерес, допомога дружині)
Сприйняття декрету	Позитивне, прагнення надолужити втрачений досвід	Негативне, через традиційні уявлення, але відповідальне ставлення	Позитивне, догляд за дитиною як спільний батьківський обов'язок	Нейтральне, раціональне прийняття	Формальне	Позитивне, прагнення нового досвіду
Мета	Догляд за дитиною, ведення домогосподарства	Забезпечити кращі умови для сім'ї	Поєднання роботи та догляду за дитиною	Поєднання роботи та догляду за дитиною	Де-юре догляд за дитиною, допомога дружині в побуті	Випробувати себе у новій ролі, бути залученим до всіх етапів
Очікуваний результат	Проводити більше часу з дитиною, допомагати дружині	Кращі фінансові умови, збереження кар'єри дружини	Ефективне поєднання роботи та сімейних обов'язків	Ефективне поєднання обов'язків, ніби робоче завдання	Допомога дружині у веденні домогосподарства	Новий досвід, зміцнення зв'язків з дитиною
Отриманий результат	Тісний зв'язок з дитиною, залучення до домогосподарства	Виконання обов'язків з відповідальністю, але бажання повернутися на роботу	Гнучкий графік, залучення допомоги від батьків/няні	Виконання обов'язків і їх частковий розподіл з дружиною	Розподіл обов'язків і сфер діяльності вдома	Отримання нового досвіду, розуміння важливості
Цінності	Сімейні цінності, зміцнення зв'язків	Традиційний розподіл ролей, забезпечення сім'ї фінансово	Гендерна рівність, сімейні цінності	Сімейні цінності, забезпечення сім'ї фінансово	Допомога дружині	Гендерна рівність, сімейні цінності
Відносини у сім'ї	Зміцнення сімейних зв'язків, розподіл обов'язків	Напруження через нетрадиційний розподіл ролей	Розподіл обов'язків, залучення допомоги	Розподіл обов'язків, співпраця	Розподіл обов'язків	Зміцнення зв'язків, розподіл обов'язків

Оформлення Instagram-профілю PR-проєкту «Тато Поруч»

SWOT-аналіз проєкту «Тато Поруч»

Сильні сторони: + підвищена актуальність теми відповідального татівства + медійна підтримка + наявність власних емпіричних досліджень + обізнаність у тематиці та інструментах просування + інформування ЦА за допомогою інтерактивних методів та побудови ком'юніті + унікальність проєкту в Україні + комплексний і стратегічний підхід + наявність реальних кейсів	Слабкі сторони: - відсутність фінансування і ресурсна обмеженість - тривалий процес зміни соціальних практик - реалізація проєкту у воєнних умовах - малий досвід команди в реалізації проєкту - обмежений термін реалізації - низька обізнаність суспільства про цю тему - низька довіра до нового проєкту
Можливості: + співпраця з іншими проєктами чи організаціями зі схожою метою + розвиток онлайн-спільноти + залучення експертів (науковців, психологів) + залучення лідерів думок зі схожим досвідом чи світоглядом + створення програм підтримки чоловіків на всеукраїнському рівні + розширення ареалу функціонування ТАТОHub + запуск флешмобів, інформаційних лекцій з експертами, подкасти, вебінарів тощо + участь у грантових програмах та залучення стейкхолдерів	Загрози: - вплив консервативних груп та гендерних стереотипів, що впливає на залученість - фокусування й ресурсна пріоритетність у військовій сфері - нестабільність політичної ситуації через війну - складність дозвільної процедури щодо безпеки учасників (офлайн) - стрімкі зміни законодавства - інфляційні процеси та економічна криза

АНОТАЦІЯ

Дипломна робота на тему «Традиційна маскулінність в умовах криз: кейс українського суспільства» присвячена дослідженню трансформації традиційної маскулінності в українському суспільстві під час криз.

Об'єктом дослідження виступає традиційна маскулінність в українському суспільстві. Предметом — трансформація традиційної маскулінності українських чоловіків під впливом суспільних криз: Євромайдану, пандемії COVID-19 та повномасштабної війни Росії проти України. Мета роботи: дослідити процеси і форми трансформації традиційної маскулінності в українському суспільстві в умовах криз та створити PR-проект, спрямований на утвердження альтернативних форм маскулінності й поширення конструктивних сценаріїв виходу чоловіків із кризи маскулінності.

У роботі проаналізовано підходи до визначення поняття «маскулінність», на основі обраного соціально-конструктивістського підходу досліджено поняття «традиційної маскулінності» та «криза маскулінності», а також їхні головні характеристики, що у подальшому було застосовано для практичного аналізу традиційної маскулінності в українському суспільстві.

Досліджено вплив кризових подій (Євромайдану, пандемії COVID-19 та повномасштабної російсько-української війни) на процес трансформації традиційної маскулінності українських чоловіків. Зафіксовано зміни, які відбулися у сприйнятті й відтворенні маскулінності під час зазначених подій, окреслено їхній вплив на українських чоловіків, на процес відтворення ними канонів традиційної маскулінності, а також досліджено процес втілення чоловіками альтернативних форм маскулінності в українському суспільстві.

Емпірична база роботи отримана шляхом проведення 10 глибинних наративних інтерв'ю із застосуванням проєктивних методик. Респондентами стали чоловіки із досвідом перебування в офіційній чи неофіційній відпустці по догляду за дитиною до трьох років. За результатами дослідження було виділено класифікацію декретних практик чоловіків та створено «персони» чоловіків, які є представниками кожного із зазначених типів.

На основі результатів якісного дослідження запропоновано ідею PR-проєкту, спрямованого на поширення конструктивних практик виходу чоловіків із кризи маскулінності шляхом утвердження альтернативних форм маскулінності. Запропоновано стратегію його просування у соціальних мережах та надано план PR-акцій в межах загальної комунікативної стратегії.

Ключові слова: маскулінність, традиційна маскулінність, криза маскулінності, трансформація маскулінності, альтернативні маскулінності, суспільні кризи, відповідальне татівство.

ABSTRACT

The thesis on “Traditional masculinity in times of crises: the case of Ukrainian society” is devoted to the study of the transformation of traditional masculinity in Ukrainian society during crises.

The object of the study is traditional masculinity in Ukrainian society. The subject is the transformation of traditional masculinity of Ukrainian men under the influence of social crises: Euromaidan, the COVID-19 pandemic, and Russia's full-scale war against Ukraine. The purpose of the study is to investigate the processes and forms of transformation of traditional masculinity in Ukrainian society in the context of crises and to create a PR project aimed at promoting alternative forms of masculinity and disseminating constructive scenarios for men to overcome the crisis of masculinity.

The paper analyzes the approaches to defining the concept of “masculinity”, based on the chosen social constructivist approach, the concepts of “traditional masculinity” and “crisis of masculinity”, as well as their main characteristics, are investigated, which were subsequently used for a practical analysis of traditional masculinity in Ukrainian society.

The impact of crisis events (Euromaidan, the COVID-19 pandemic, and the full-scale Russian-Ukrainian war) on the process of transformation of traditional masculinity of Ukrainian men is investigated. The changes that occurred in the perception and reproduction of masculinity during these events are documented, their impact on Ukrainian men, the process of reproducing the canons of traditional masculinity is outlined, and the process of men's embodiment of alternative forms of masculinity in Ukrainian society is investigated.

The empirical basis of the work was obtained by conducting 10 in-depth narrative interviews using projective methods. The respondents were men with experience of being on official or unofficial paternity leave for a child under three years of age. Based on the results of the study, a classification of men's maternity practices was identified, and “personas” of men who are representatives of each of these types were created.

Based on the results of the qualitative study, the author proposes the idea of a PR project aimed at disseminating constructive practices for men to overcome the crisis of masculinity by promoting alternative forms of it. A strategy for its promotion in social networks is proposed and a plan of PR actions within the framework of the overall communication strategy is presented.

Keywords: masculinity, traditional masculinity, masculinity crisis, masculinity transformation, alternative masculinities, social crises, responsible fatherhood.